

... megállapítások,
... egy differenciált (elkövetők, bűncse-
lisménycsoportok, területi sajátosságok szerinti) bűnmegelőzési rendszer
kialakításához.

A szerkesztő

BEVEZETŐ ELŐADÁS

Dr. Vavró István (az Igazságügyi Minisztérium osztályvezetője, kandidátus):

A gyermek- és fiatalkorúak bűnözésének változása, kapcsolata gazdasági, társadalmi fejlődésünkkel

1. A társadalmi jelenségekre vonatkozó ismereteink forrásai

Korunk egyik jellemzője a közösség problémái iránti érdeklődés társadalmi méretű megnövekedése. A társadalmi jelenségekre vonatkozó ismereteinket saját tapasztalatainkból, a tömegtájékoztatási eszközök híryanyagából, a társadalmi jelenségekkel foglalkozók szakmai tapasztalataiból és az információrendszerek adataiból merítjük.

Az egyéni tapasztalatszerzés, bár kétségkívül a legintenzívebb ismeretszerzési mód, semmiképp nem tekinthető objektív eredményekhez vezető ismeretforrásnak. Az így megszerzett ismeretek ugyanis az ismeretszerző társadalmi, gazdasági helyzetétől függenek, s ezért ezek a tapasztalatok soha nem a problémák teljeskörű megismerését, hanem annak az adott személy társadalmi környezetében megjelenő formáit tükrözik. A megszerzett, sőt a megszerezhető ismeretanyag egyénenként nemtől, életkortól, iskolai végzettségtől, foglalkozástól, anyagi helyzettől, sőt az élet színteréül szolgáló települési környezettől is függ. A megszerzett ismeretanyag ezért az indukzív következtetésre szükségszerűen szubjektív, sőt objektíve is különböző. Egyéni tapasztalatok alapján megítélni adott társadalmi jelenséget ezért nyilvánvalóan azt eredményezi, hogy a következtetés csak részizgagság lehet, az össtsársadalmi kép szempontjából a helyzettől függően torzított.

A tömegtájékoztatások anyagai, még azt is tekintetbe véve, hogy azok objektíve valóságok, nyilvánvalóan szelektáltak. Ennek oka a tömegtájékoztatás jellegéből és feladataiból adódik. A társadalmi jelenség megítélésének tehát ez sem megnyugtató forrása. Jelentősége inkább a figyelemfelkeltésben, egy adott korban, vagy fejlődési szakaszban központinak, vagy súlypontinak tekinthető problémák megjelölésében van. Éppen e figyelemfelkeltő hatás egyik következménye lehet az arányok téves értékelése. Mindezzel nem kívánom kétségbe vonni a tömegtájékoztatási eszközök szerepét, jelentőségét, sőt inkább aláhúznám az itt dolgozók felelősségét. Objektív ku-

adott anyagként azonban természetesen ez az ismeretforrás sem jöhet számításba.

A szakmai tevékenység során végzett munka informatív jellege már egészen más kérdés. Minden társadalmi jelenséggel foglalkozó gyakorlati szakember szükségszerűen általánosítható ismeretek birtokába is jut. Ezek az ismeretek az adott szakterületen olyan mélységűek lehetnek, hogy az akár meg is közelítheti a tudományos elemzéshez is megkívánt részletességet. A tevékenység speciális jellege azonban, hasonlóan az egyéni ismeretforrások determináló hatásához, ugyancsak magában hordja az aránytévesztés veszélyét. Az egyéni szakmai tevékenység körében szerzett ismeretek kivetítése ugyanis – egyéb viszonyítási alap hiányában – a valóságtól eltérő gyakoriságúnak és megoszlásúnak tüntethet fel adott jelenséget.

Az ismeretanyag megszerzésének a valóságot leginkább megközelítő forrásai nyilvánvalóan a megismerést elősegíteni hivatott információrendszerek adatai. Ide sorolhatjuk a személyi és tárgyi nyilvántartásokat, valamint az adatgyűjtéseket, közöttük a statisztikai adatgyűjtést is.

2. A statisztika helye és szerepe

A statisztika a társadalmi tömegjelenségek vizsgálatával foglalkozó módszer és tudomány. Helye és szerepe a negatív társadalmi jelenségek, így a bűnözés vizsgálatánál is vitathatatlan. A bűnözés, mint társadalmi jelenség alapegységeit tekintve összetett: emberi magatartást és azt megvalósító személyt foglal magában. A bűnözéssel foglalkozó statisztikai tevékenységet többféle megjelöléssel és némiképp eltérő tartalommal szokták használni. Tömánk szempontjából a bűnözésre vonatkozó statisztika tárgyának a büntetőjogi normák megsértő magatartásokat és azok elkövetőit tekintem. A statisztika körét is ennek megfelelően megvonva a továbbiakban az egységes rendőrségi, ügyészségi statisztikai rendszer, valamint a bírósági statisztika adatait kívánom felhasználni.

A kriminálstatisztika az általam megfigyelt jelenségekre vonatkozó ismereteket a jogalkalmazói tevékenység nyomán szerzik meg. Információinak köre tehát az anyagi és az eljárási joghoz szorosan kötött. Ez a kötődés meghatározza az adatok tartalmát. Így azok nem csak a társadalmi jelenség változásait, hanem a társadalmi értékítélet büntetőjogi normák módosulásában bekövetkező változásait is tükrözik. Mindezzel nem akarom azt mondani, hogy ezek a változások megismerési lehetőségeinket korlátozzák vagy

torzítják, hiszen a kriminálstatisztika feladata nem valamiféle általános magatartásvizsgálat, hanem azt, hogy a kriminálstatisztika adatai relatív mutatók, melyek az adott társadalom tagjainak saját büntetőjogi normáihoz való mindenkori viszonyát tükrözik. A statisztikai módszerek alkalmazásának lehetőségei és korlátai ezért a jogi szabályozás változásaitól függően módosulnak. Példaként szeretnék hivatkozni arra, hogy a Büntető Törvénykönyv 1979-ben történő bevezetése módosította a bűnözés szerkezetére vonatkozó adatainkat anélkül, hogy a magatartások köre megváltozott volna. A korábban büntettnek minősített magatartások vétségge történő nyilvánításával ugyanis az adatok úgy módosultak, hogy míg 1979. július 1-ét megelőzően a közvélemény büncselekmények miatt elítélt felnőttek közül valamivel több mint felét büntetett, s ennek megfelelően kevesebb mint felét vétség miatt ítélték el, addig 1979. július 1. után a büntetett elkövetők aránya mintegy 30, a vétségeket elkövetőké pedig 70 százalék lett.

Természetesen módosítja a bírósági úton elbírálandó büntetőjogi normaszegések miatt elítélt magatartások számát, s így a vádlottak számát is minden dekriminalizációs intézkedés. Ide tartozik a szabálysértési-büncselekményi értékhatár mindenféle módosítása is. Ennek hatásai a legutóbbi módosítás eredményeként, ha a vártnál lényegesen kisebb mértékben is, de ugyancsak érződnek.

3. A bűnözési helyzet elemzésére kiválasztott időszak Az időszak jellemzése, a választás okai

A bűnözés, mint társadalmi jelenség, ez ma már közhelyszerű megállapítás, térben és időben létezik. Struktúrája, dinamikája a társadalom ellentmondásainak következtében alakul, s így lényegének megértése szempontjából ismernünk kell annak a társadalmi közegnek a jellemzőit is, melynek bűnözését vizsgáljuk.

A bűnözés elemzése szempontjából az egyik legnehezebb kérdés a megfigyelni kívánt időszak tartamának meghatározása. Túlzottan hosszú időszak kiválasztása esetén ugyanis már az adatokat nemcsak a bűnözés intenzitásának és szerkezetének változásai befolyásolják, hanem a jogalkalmazás és a jogalkotás is. A jogi szabályozás megváltozása megváltoztatja a statisztikai megfigyelés körébe vont magatartásokat, s így az elemző arra kényszerül, hogy szüntelenül vizsgálja, mennyiben módosult a jelenség, illetőleg az adatok változása mennyiben a formális jogi tényezők hatásaként következett be.

Túlzottan rövid időszak kiválasztása viszont azért nem célszerű, mert a minden társadalmi jelenségnél szükségképpen megmutatkozó mozgás eredményeként az adatok az eseti hatásokat túlzottan tükrözik, még pontosabban a tendenciaszerű és az eshetőleges változások nem különíthetők el a kívánt mértékben.

A gyakorlati tapasztalat azt mutatja, a mintegy 10 évet átfogó időszak alkalmas arra, hogy a tendenciákat egyértelműen érzékelni lehessen, az eseti hatások megkülönböztethetők legyenek, és ne torzítsaon túlzottan a jogalkalmazás, illetőleg a jogszabályváltozás hatása sem.

A fiatalok bűnözésének elemzését vizsgálva az 1974–1983. közötti időszak látszott alkalmasnak a jelenség lényegének és legfontosabb elemeinek bemutatására.

Ez az időszak hazánk fejlődésének töretlen, de ellentmondásokról nem mentes szakasza. Általános megállapításként azt mondhatjuk, hogy a gazdasági fejlődés kisebb-nagyobb nehézségei ellenére az időszak megítélése pozitív. Sajnálatos, hogy a többé-kevésbé töretlenné tekinthető fejlődés ellenére a társadalom negatív jelenségeiről, így a bűnözésről már kevesebb jót lehet megállapítani.

Ahhoz, hogy a bűnözés változásait, s ezen belül a fiatalok bűnözésének alakulását helyesen értékeljük, szükséges áttekinteni legalább néhány mutató erejéig a társadalmi, gazdasági élet legfontosabb jelzőszámait.

A megfigyelt időszak hazánk gazdasági növekedésének intenzív szakaszát öleli fel. A társadalmi termék és a nemzeti jövedelem ebben az időszakban egyaránt intenzíven emelkedett.

A növekedés mértékének érzékeltetéséhez 1970-et választva bázisul, a társadalmi termék indexe 1974-ben 127,6, 1983-ban 169,6 volt. A nemzeti jövedelem indexe ugyancsak 1970-hez viszonyítva 127,5, illetőleg 164,4. A fejlődés az időszak folyamán mindkét mutató tekintetében egyenletes és gyakorlatilag töretlen volt.

Év	Társadalmi termék	Nemzeti jövedelem
Index: 1970 = 100,0		
1974	127,6	127,5
1975	134,7	135,3
1976	139,3	139,4
1977	149,2	149,3
1978	157,0	155,3
1979	160,5	157,2
1980	159,5	155,8
1981	164,0	159,7
1982	168,1	163,9
1983	169,6	164,4

Az 1974–1983. közötti időszakban módosultak a foglalkoztatottság adatai is. Az aktív keresők száma 1983-ban mintegy 2 százalékkal alacsonyabb, az eltartottak és az inaktívok száma viszont csaknem 7 százalékkal magasabb volt, mint 1974-ben.

Év	Aktív keresők száma 1000 főben	Eltartottak, inaktívok
1974	5073,6	5368,0
1975	5085,5	5415,4
1976	5093,2	5469,5
1977	5081,2	5533,5
1978	5068,8	5590,8
1979	5081,0	5606,0
1980	5073,6	5635,9
1981	5014,5	5698,3
1982	5001,9	5709,0
1983	4970,1	5730,1

A megfigyelt időszakban jelentősen emelkedett (77,5 százalékkal) a teljes munkaidőben az állami szektorban foglalkoztatottak havi átlagbére:

Év	Havi átlagbér (Ft)
1974	2682
1975	2881
1976	3042
1977	3288
1978	3567
1979	3785
1980	4014
1981	4267
1982	4542
1983	4761

Joggal vethető fel természetesen, hogy nem csak az átlagbér emelkedett, hanem megváltoztak az árviszonyok is. Ez kétségtelen tény, félreérthető magyarázatok helyett azonban célszerűbbnek látszik, ha megvizsgáljuk, mi is a helyzet e téren. E célból áttekintettem a fogyasztói árindex alakulását a lakosság egészére nézve, valamint társadalmi osztályok és rétegek szerint, illetőleg kiadási főcsoportok szerint.

A fogyasztói árindex összességében, 1970-hez viszonyítva a következőképpen alakult:

1974	110,4
1975	114,6
1976	120,3
1977	125,0
1978	130,8
1979	142,4
1980	155,4
1981	162,5
1982	173,7
1983	186,4

A fogyasztói árindex átlagos alakulása természetesen a társadalmi osztályokat és rétegeket különbözőképpen érintette és kiadási főcsoportok szerint is eltérő volt.

A fogyasztói árindex társadalmi osztályok, rétegek szerint

1970 = 100,0

Év	Munkás- osztály	Szövetkezeti parasztság	Kettős jöve- delműek	Nem fizikai (szellemi foglalkozásúak)	Nyugdíjasok	Lakosság összesen
1974	110,6	109,5	109,9	110,6	111,3	110,4
1975	114,8	114,1	114,4	114,8	115,0	114,6
1976	120,5	119,7	120,0	120,4	121,6	120,3
1977	125,2	123,9	124,4	125,2	126,3	125,0
1978	131,0	129,6	130,2	130,8	132,1	130,8
1979	142,8	141,7	142,3	142,0	143,1	142,4
1980	155,7	153,9	154,7	155,5	156,5	155,4
1981	162,7	161,0	161,7	163,0	163,0	162,5
1982	174,1	172,4	173,3	173,4	174,1	173,7
1983	186,6	184,8	186,1	186,8	185,9	186,4

A fogyasztói árindex változása és a havi jövedelem átlagos forint összegének növekedése joggal veti fel a kérdést, hogy alakult a lakosság életszínvonala ebben az időszakban. Bár az életszínvonal alakulása és a bűnözés között közvetlen kapcsolat aligha mutatható ki, a bűnözés létrejöttének társadalmi összetevői között ennek a tényezőnek is helye van. A lakosság életszínvonalának alakulására nézve a legmegbízhatóbb tájékoztatást a reáljövedelem, s ezen belül az egy főre jutó reáljövedelem alakulása adja. Az ezt tükröző adatokat tanulmányozva azt láthatjuk, hogy a reáljövedelem kétségkívül növekedett, azonban az is látható, hogy a jövedelemforrások szempontjából a változás mértéke meglehetősen különböző.

A lakosság reáljövedelme jövedelemforrások szerint

Év	Egy főre jutó reáljövedelem index 1970 = 100,0				
	Összes jövedelem	Munka- jövede- lem	Ebből társadalmi jövedelem		
			pénzbeni	természet- beni	Együtt
1974	119,7	113,8	152,8	123,4	138,2
1975	124,9	117,2	172,5	130,6	151,7
1976	126,0	116,0	186,1	136,6	161,6
1977	132,1	122,0	197,3	142,1	169,8
1978	135,9	125,1	202,7	150,6	176,7
1979	135,8	122,1	217,5	154,2	186,0
1980	136,3	120,1	229,4	160,1	194,8
1981	140,3	122,6	237,0	166,3	201,6
1982	141,5	122,4	241,7	173,8	207,8
1983	143,1	122,6	246,8	176,4	211,8

Az adatok alakulását látva természetesen nem szabad megfélemlíteni arról a sajnálatos tényről, hogy az életszínvonal napjainkban stagnál. Ezt tükrözi a reálbér index alakulása is. A munkás- és alkalmazottak kategóriájában ez az utóbbi néhány évben megfigyelhető jelenség a következőképpen tükröződik.

Fogyasztói árindex Kiadási főcsoportok szerint
1970 = 100,0

Év	Élelmiszerek	Elvezeti cikkek	Ruházkodási cikkek	Fűtés, ház- tartási energia	Tartós fo- gyasztási cikkek	Egyéb ipar- cikkek	Szolgáltatások	Összesen
1974	108,4	119,4	110,6	100,4	108,0	107,0	112,6	110,4
1975	109,7	123,7	115,8	108,2	113,0	116,6	115,1	114,6
1976	120,9	124,3	121,8	107,2	116,3	124,4	117,9	120,3
1977	127,5	130,5	127,3	106,4	119,1	127,1	121,7	125,0
1978	132,1	142,5	133,7	106,7	122,8	131,3	126,4	130,8
1979	145,6	160,2	145,7	116,1	133,0	141,8	130,7	142,4
1980	165,1	162,9	153,0	141,0	150,6	155,3	139,9	155,4
1981	170,7	167,1	162,2	140,7	152,3	169,3	149,0	162,5
1982	178,9	189,0	171,1	154,8	155,5	180,1	159,7	173,7
1983	188,0	201,7	181,9	162,4	167,6	196,8	175,8	186,4

Reálbér index

Év	Nettó nominál átlagkereseti index egy keresőre	Fogyasztói árindex	Reálbér index egy keresőre
1980 = 100,0			
1981	105,8	104,6	101,1
1982	112,2	111,7	100,4
1983	116,8	120,0	97,3
Előző év = 100,0			
1979	107,0	108,9	98,3
1980	107,4	109,2	98,4
1981	105,8	104,6	101,1
1982	106,1	106,8	99,3
1983	104,0	107,4	96,8

A jövedelmi viszonyok változása magával hozta az életmód megváltozást és ezen belül a fogyasztói szokások változását is. Ennek öröndetes és kevésbé öröndetes vonásai egyaránt felismerhetők. A teljesség igénye nélkül kizárólag a leggyakrabban emlegetett példákat kiragadva kívánom illusztrálni ezeket a változásokat. Pozitív változásként kell értékelnünk, hogy táplálkozási szokásaink bizonyos elemei az életszínvonal emelkedését tükrözl. Így az egy főre jutó húsfogyasztás évi mennyisége az 1974. évi 66,4 kg-ról 1983-ig 75,6 kg-ra, vagyis 13,9 százalékkal emelkedett.

Az életszínvonal egyik jelzőjeként szokták említeni a lakosság tulajdonában lévő tartós fogyasztási cikkek mennyiségét, ennek keretében hazánkban a legmagasabb státusz értéke a személygépkocsinak van. A lakosság tulajdonában lévő személygépkocsik mennyisége 1974-ben 462.129 volt, míg az 1983. évi mennyiség ezt már több mint két és félszeresen múlta felül, mert ekkor az év végén a lakosság tulajdonában lévő gépkocsik száma 1.223.481.

A lakosság tulajdonában lévő személygépkocsik száma a december 31-i állapotot figyelembe véve évenként a következő volt:

Év	Szám
1974	462129
1975	550227
1976	615490
1977	695643
1978	782361
1979	898024
1980	978147
1981	1,069236
1982	1,146539
1983	1,223481

A gazdasági adatok mellett nem lényegtelen a népeiségre vonatkozó demográfiai adatok ismerete sem. Ezen a téren már az adatok korántsem adnak okot olyanfajta optimizmus megfogalmazására, mint a gazdaságstatisztika területén. A népeiségszám ugyan az 1974. évi 10 millió 442 ezerről 1983-ig 10 millió 700 ezerre emelkedett. Ez utóbbi adat azonban már az 1981 óta csökkenő népeiségszám eredményeként alakult ki. Az élveszületések száma ugyanis 1974-ben 186.288 volt és a következő évben még emelkedett, azóta azonban folyamatosan és nagymértékben csökken és 1983-ban már csak 122.258 volt. A halálozások száma viszont az 1974. évi 125.816-ról 1983-ig némi hullámnzás után 148.643-ra nőtt.

Év	Népeiség száma 1000 főben	Élveszületés	Halálozás
1974	10442	186288	125816
1975	10501	194240	131102
1976	10563	185405	132240
1977	10615	177574	132031
1978	10660	168160	140121
1979	10687	160364	136829
1980	10709	148673	145355
1981	10713	142890	144757
1982	10711	133559	144318
1983	10700	127258	148648

A tendenciák kedvezőtlen alakulását még világosabban bizonyítják az élveszületés és a halálozás ezer lakosra számított mutatói:

Év	Élveszületés	Halálozás
1974	17,8	12,0
1975	18,4	12,4
1976	17,5	12,5
1977	16,7	12,4
1978	15,8	13,1
1979	15,0	12,8
1980	13,9	13,6
1981	13,3	13,5
1982	12,5	13,5
1983	11,9	13,9

Az arányok változása a gyakorlatban azt eredményezte, hogy míg 1974-ben a népesség száma 60.472-vel emelkedett, addig 1983-ban már 21.385 fővel csökkent.

A népesedés-statisztika és a bírósági statisztika egyaránt érdeklődést tanusít az egyik legfontosabb népmozgalmi esemény, a válások alakulása iránt.

A válások számának alakulása azonban a helyzet pontos értékeléséhez önmagában nem elég. Azt előljáróban mindenesetre megjegyzem, hogy a felbontott házasságok száma 1983-ban 29.337 volt, 19,7 százalékkal több, mint 1974-ben. A házasságkötések száma viszont 75.969 volt, ami az 1974. évi mennyiséget alapul véve 76,0 százaléknak felel meg.

A házasságkötések és válások alakulását természetesen nagymértékben befolyásolja a házasságkötések, illetőleg válások szempontjából leginkább érintett korosztályok létszáma. Minthogy ez nem esik egybe, és hazánk népességének egyik jellemzője, hogy az egyes évjáratok létszáma nagymértékben különbözik, az abszolút számoknál valamivel pontosabban értékelhetjük a válások alakulását, ha az abszolút számok mellett megvizsgáljuk az 1000 lakosra jutó válások számát, az 1000 házasságkötésre jutó válások számát, valamint az 1000 fennálló házasságra jutó válások számát.

A házasságkötések és válások abszolút száma a megfigyelt időszakban a következőképpen alakult:

Év	Házasságkötés	Válás
1974	99962	24517
1975	103775	25997
1976	100472	27075
1977	97015	27167
1978	92438	28407
1979	87172	27606
1980	80331	27797
1981	77131	27426
1982	75550	28587
1983	75969	29337

A házasságkötések és a házasság felbontások 1000 lakosra jutó arányai ugyanebben az időszakban a következőképpen alakultak:

Év	Házasságkötés 1000 lakosra számítva	Válás
1974	9,5	2,3
1975	9,9	2,5
1976	9,5	2,6
1977	9,1	2,6
1978	8,7	2,7
1979	8,1	2,6
1980	7,5	2,6
1981	7,2	2,6
1982	7,1	2,7
1983	7,1	2,7

A válások házasságkötések számához viszonyított emelkedését, s ezzel a válások népmozgalmi jelenségeken belüli növekvő súlyát még világosabban mutatja az 1000 házasságkötésre jutó válás számának alakulása:

1974	245,3
1975	250,5
1976	269,5
1977	280,0
1978	307,3
1979	316,7
1980	346,0
1981	355,6
1982	378,4
1983	386,2

A válások számának emelkedése következtében emelkedett az 1000 fennálló házasságra jutó válások száma is. Ennek mutatói:

1974	8,8
1975	9,3
1976	9,6
1977	9,6
1978	10,1
1979	9,8
1980	9,9
1981	9,8
1982	10,3
1983	10,7

Az arányszámok emelkedése a kriminálstatisztika szempontjából azért nem közömbös, mert érinti a mindkét szülő közös háztartásában, illetőleg csak az egyik szülő háztartásában élő gyermekek számát és arányát. A társadalmi normák elsajátítása elsősorban a családon belül történik, s így a család a szocializáció elsődleges színtere. Semmiképpen sem lehetünk tehát közömbösek az iránt, hogy a leendő felnőttkorú népesség mekkora hányada nevelkedik családban, illetőleg mekkora hányadát érintette gyermek- vagy ifjúságkorában a válás mindenképp negatív „élménye”.

A házasság felbontását semmiképp nem tekintem deviáns magatartásnak, de nem tagadom negatív következményeit.

A társadalomtudományok művelői többé-kevésbé egyetértenek abban, hogy negatív jelenség és deviáns magatartás az öngyilkosság. Számos kutató választotta témául az öngyilkosság és a bűnözés kapcsolatának vizsgálatát.

En ettől mindenképpen eltekintenek, az elmúlt időszak jellemzéséül azonban e jelenséget még sincs módomban figyelmen kívül hagyni. Az öngyilkosságok számának alakulása ugyanis a társadalmi közérzet egyik jelzője. Hazánk az öngyilkossági mutató tekintetében mindig a nemzetközi élmezőny nemkívánatos első részében foglalt helyet. Az öngyilkosságok száma a megfigyelt időszakban mindvégig magas volt, s ami ennél sajnálatosabb, 1983-ig több mint 15 százalékkal emelkedett.

Év	Öngyilkosságok száma
1974	4262
1975	4052
1976	4307
1977	4292
1978	4610
1979	4770
1980	4809
1981	4880
1982	4659
1983	4911

Ezek természetesen a halállal végződött esetek. A kísérletek számával, mely ennek többszöröse, nem kívánok foglalkozni.

Az elmúlt időszak pozitív társadalmi változásai között kell megemlékeznünk a népesség iskolázottsági szintjének emelkedéséről. Bár a frontáttörés e téren lényegesen a vizsgálni kívánt időszak előtt következett be, a pozitív változások 1974–1983 között is megfigyelhetők. A kriminálstatisztika szempontjából a népesség iskolai végzettség szerinti összetételének azért van jelentősége, mert a kriminálstatisztikai kutatások azt bizonyítják, hogy az iskolai végzettség és a bűnözés intenzitása fordítottan arányos. A bűnözés alakulására, s így arra, hogy hazai adataink ennek a feltételezésnek a helytállóságát mennyiben igazolják, később még visszatérek, előljáróban azonban tekintsük át az iskolai végzettség – kétségtelenül pozitív – adatait.

Az 1970. és az 1980. évi népszámlálás adatai szerint a népesség iskolai végzettsége százalékban a következő volt:

Év	A 10 éves	A 15 éves	A 18 éves	A 25 éves
	iskolába nem járt	és idősebb népességből legalább az általános is- kola 8 osztá- lyát végezte	legalább kö- zépiskolai végzettségű	felsőfokú végzettségű
Férfi				
1970	1,5	55,1	18,2	6,5
1980	0,7	71,1	24,4	8,6
Nő				
1970	2,3	48,0	13,9	2,4
1980	1,5	61,6	22,4	4,6
Férfi, nő együtt				
1970	1,9	51,4	15,9	4,3
1980	1,1	66,1	23,4	6,5

A lakosság iskolázottsági színvonalának emelése érdekében tett erőfeszítések eredményeként az össznépességben belül az aktív keresők legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlása is előnyösen változott meg.

A változás szembevetendő elemei közül külön is hangsúlyozni kell azokat az aránymódosulásokat, amelyek a legalacsonyabb és a legmagasabb végzettségűek aktív keresőkön belüli arányát illetően bekövetkeztek. Így a 8 általánosanál kevesebb iskolai végzettséggel rendelkezők (ideértve az írástudatlanokat is) keresők aránya az 1970. évi 40,6 százalékról 1983-ra 12,8 százalékra csökkent a férfiaknál, 36,9 százalékról 12,6 százalékra a nőknél.

Még lényegesebb az a változás, amely ugyanebben az időben a magasabb végzettségű kategóriáknál következett be. A középkorú szakmunkásképző iskolát, szakiskolát végzettek aránya a férfiaknál az 1970. évi 10,5 százalék-
nak két és félszeresére, 25,4 százalékra, a nőknél 3,8 százalékról 10,7 százalé-
lékra emelkedett. Hasonló módon megközelítette a kétszerest az emelkedés

a középiskolát végzettekénél is. A felsőfokú végzettségűek aránya átlagosan a kétszeresére, 5,1 százalékról 10,3 százalékra emelkedett. A nők képzési szintjének fokozott mértékű emelkedését bizonyítja, hogy az említett arányváltozás 1970–1983 között: férfiaknál 6,1 százalékról 10,4 százalékra, nőknél 3,8 százalékról 10,1 százalékra.

Az aktív keresők legmagasabb iskolai végzettség és nemek szerint

Év	Általános iskola			Befejezett		
	8 osztálynál kevesebb	8 osztály	Középfokú szakmunkás-képző iskola, szakiskola	Középiskola	Felsőfokú tanintézet	
	Összesen					
1970	39,1	34,1	7,8	13,9	5,1	
1980	18,5	35,4	16,9	21,1	8,1	
1983	12,8	35,2	18,8	22,9	10,3	
	Férfi					
1970	40,6	30,6	10,5	12,2	6,1	
1980	17,8	32,2	23,1	18,2	8,7	
1983	12,8	32,2	25,4	19,2	10,4	
	Nő					
1970	36,9	39,1	3,8	16,4	3,8	
1980	19,3	39,6	8,8	25,0	7,3	
1983	12,6	39,0	10,7	27,6	10,1	

Az iskolai végzettség megváltozása az alapvető társadalmi csoportokba tartozók hasonló végzettség szerinti megoszlását megváltoztatta.

Az arányok érzékeltetéséhez szükséges áttekintést adni az aktív keresők osztály- és rétegtagozódásáról. Ez a százalékos megoszlást tekintve az 1970. évi népszámlálás adatai, valamint az 1983. január 1-i állapot szerint a következő volt:

Osztály- és rétegtagozódás	1970	1983
Munkásosztály	56,5	56,1
Szövetkezeti parasztság	17,6	14,1
Szellemi foglalkozású	22,6	26,1
Kisárutermelő, kiskereskedő	3,3	3,7
Egyéb és ismeretlen	—	—
Összesen	100,0	100,0

A társadalmi csoportok iskolai végzettség szerinti megoszlása döntő mértékben a felszabadulástól az 1970-ig terjedő időszakban változott meg, azonban tovább folytatódott és kimutatható az 1970–1980 között eltelt időszakban is. Az erről rendelkezésünkre álló adatok azt mutatják, hogy a bűnözési intenzitás alakulása szempontjából jelentős súlyt képviselő munkásosztály iskolai végzettség szerinti megoszlása lényegesen kedvezőbb lett. A 8 általánosnál alacsonyabb végzettségűek aránya 1980-ban az 1970. évinek alig több mint a felére csökkent, az érettségizetteké ugyanakkor közel kétszeresére emelkedett. Az alapvető társadalmi csoportokba tartozó aktív keresők legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlása 1970. január 1-én és 1980. január 1-én a következő volt:

Az alapvető társadalmi csoportokba tartozó aktív keresők megoszlása legmagasabb iskolai végzettség szerint

Osztály, réteg	Általános iskola		Érettségi	Felsőfokú tanintézeti oklevél	Összesen
	0-7.	8. osztály			
	1970				
Munkás	40,9	52,2	6,5	0,4	100,0
Szövetkezeti paraszt	71,4	26,7	1,6	0,3	100,0
Szellemi foglalkozású	5,0	30,1	43,4	21,5	100,0
Kisiparos, kereskedő	58,3	35,5	5,6	0,6	100,0
Egyéni paraszt	80,8	18,1	0,9	0,2	100,0
	1980				
Munkás	21,1	66,9	11,5	0,5	100,0
Szövetkezeti paraszt	40,3	55,4	4,1	0,2	100,0
Szellemi foglalkozású	1,6	22,0	48,8	27,6	100,0
Kisiparos, kereskedő	26,1	58,6	14,1	1,2	100,0
Egyéni paraszt	65,0	32,2	2,5	0,3	100,0

4. A bűnözés alakulásának általános helyzete a megfigyelt időszakban

A fiatalok részvétele a bűnözésben

A gazdasági fejlődés és az iskolázottsági szint emelkedésének örvendetes, és a népmozgalom adatainak kevésbé előnyös alakulása joggal veti fel a kérdést, hogy alakult fejlődésünk e sajátos szakaszában a bűnözés. Azt mindenekelőtt le kell szögeznünk, hogy a társadalomstatistika által vizsgált egyes jelenségek között egyszerű okozati összefüggést aligha lenne helyes keresni vagy kimutatni, és méginkább áll ez a gazdasági statisztika által is felölelt jelenségekre. Ugyanilyen hiba lenne azonban a jelenségek közötti kapcsolatot tagadni. A továbbiakban azt próbálom érzékeltetni, milyen bűnözést produkált ez a társadalom, ez a népesség.

A kérdés tárgyalását azzal a negatív megállapítással kell kezdenem, hogy a gazdasági növekedés imponáló adatai és az iskolai végzettség szerinti megoszlást mutató adatok ugyancsak örvendetes változása ellenére a bűnözés alakulása nem ad okot elégedettségre. A bűnözés elsődleges jelzőszámaiként felfoghatók az ismertté vált közvédas bűncselekmények számát tükröző adatok, és ezek a bűnözés fokozódásáról tanúskodnak. Ez az emelkedés, bár lehet, hogy kapcsolatban áll az utóbbi időszak gazdasági nehézségeivel is, elsődlegesen azzal mégsem magyarázható. Az emelkedés ugyanis már akkor is fennállt, amikor a gazdasági problémák még korántsem jelentkeztek ilyen súllyal. Ezt jól tükrözi az ismertté vált közvédas bűncselekmények száma és az ennek változását kifejező index.

Év	Az ismertté vált közvédas bűncselekmények száma	Index 1974 = 100,0
1974	111825	100,0
1975	120889	108,1
1976	129424	115,7
1977	123623	110,6
1978	126907	113,5
1979	125267	112,0
1980	130470	116,7
1981	134914	120,7
1982	139795	125,0
1983	151505	135,5

és ezen kívül a közvédas bűncselekmények

A 36 százalékos emelkedés azt jelenti, hogy még 1974-ben átlagosan naponta 306, addig 1983-ban 415 közvadás bűncselekmény vált ismertté.

Az ismertté vált közvadás bűncselekmények számával együtt, ha nem is azzal azonos mértékben, de emelkedett az elkövetők száma is.

Az ismertté vált közvadás bűncselekmények elkövetőinek száma és a változást jelző index 1974–1983 között:

Év	Az ismertté vált közvadás bűncselekmények elkövetőinek száma	Index 1974 = 100,0
1974	76308	100,0
1975	81045	100,6
1976	83655	109,5
1977	82608	108,3
1978	83645	109,6
1979	78217	102,5
1980	77154	101,1
1981	82354	107,9
1982	82104	107,6
1983	88591	116,1

Abban a körülményben, hogy a közvadás bűncselekmények ismertté vált elkövetőinek száma kisebb mértékben emelkedett, mint a bűncselekményeké, meghatározó szerepe van annak a körülménynek, hogy a bűnözés növekedésével nehezebbé váló feltételek között a felderítési arány romlott. Ennek eredményeként 1983-ban a 151.505 bűncselekményből már több mint 43 ezer olyan volt, melynek elkövetőjét nem sikerült felderíteni.

A közvadás bűncselekmények ismertté vált elkövetőinél természetesen kisebb azoknak a száma, akik büntetőjogi úton felelősségre vonhatók. Számuk a felderítési arány ismert hatása miatt a bűncselekményekénél kisebb, az összes elkövető számánál azonban valamivel nagyobb mértékben emelkedett:

Év	Az ismertté vált bűn- elkövetők száma	Index 1974 = 100,0
1974	69517	100,0
1975	72049	103,6
1976	76557	110,1
1977	78556	113,0
1978	79516	114,4
1979	73838	106,2
1980	72880	104,8
1981	77649	111,7
1982	77174	111,0
1983	83324	119,9

A bűnözés alakulásáról összefoglalóan tehát azt mondhatjuk, hogy a vizsgálat tárgyául választott időszakban az ismertté vált közvadás bűncselekmények száma 36, ezek elkövetőie 16, a büntetőjogi úton felelősségre vonható bűnelkövetők pedig 20 százalékkal emelkedett.

A bűnözés témakörén belül mindenkor megkülönböztetett figyelemmel kísérte a fiatalok bűnözésének alakulását. Ennek oka teljesen érthető. Amennyiben ugyanis egyetértünk abban, hogy az ember nem születik sem jónak, sem rossznak (jogászai megközelítésben sem törvénytisztelőnek, sem a jogi normák megszegőinek), hanem élete folyamán válik azzá, akkor egyet kell értenünk abban a kérdésben is, hogy a bűnözés – éppúgy, mint az emberi magatartás általában – tanult viselkedés.

A fiatalok a társadalmi együttélés szabályait életük első szakaszában az ember legszűkebb környezetében, a családban sajátítják el, majd a normák elsajátításának színtere a mikroközösségek újabb körével bővül. Ezek az óvoda, majd az iskola, mely a viszonylag hosszú oktatási időszak miatt kétségkívül meghatározó szereppel bír. Ha ehhez hozzászámítjuk azt, hogy a fiatalok ébren töltött idejének nagyobb hányadát tölti iskolában, majd később munkahelyén, mint családjával, akkor könnyű belátni, hogy az iskola szerepe a társadalmi normák elsajátításában a képzési idő meghosszabbodásával egyre inkább meghatározóvá válik.

Azok a társadalmi erőfeszítések, melyek az iskolai végzettség emelését célozzák, elsősorban a fiatal generációknál kell hogy éreztessék hatásukat.

Ennek gyakorlati eredménye abban mutatkozik meg, hogy ma már a fiatalok között a 8 általánost végzettség aránya 90 százalék felett van, míg az írástudatlanoké alig több, mint fél százalék. Ez utóbbi kategória magában foglalja a szellemi fogyatékosok miatt képezhetetlenek számát is. Az iskolai végzettség alakulását mutató imponáló adatokat tanulmányozva annál fájóbb azt észlelni, hogy a végzettségi szint emelkedése korántsem járt együtt a bűnözési intenzitás csökkenésével, sőt a büntetőjogi normák megszegése fokozottan jelentkezik a népesség ama csoportjában, ahol az iskolázottsági lehetőségek minden korábbi generációnál és minden korábbi történelmi időszaknál kedvezőbbek.

Az ismertté vált közvédas bűncselekmények elkövetői számának 16, az ismertté vált bűnelkövetők számának 20 százalékos emelkedésével szemben ugyanis a fiataloknál a bűnelkövetők száma 1974–1983 között több, mint 26 százalékkal emelkedett:

Év	A fiatalok bűnelkövetők száma	Index 1974 = 100,0
1974	6974	100,0
1975	7520	107,8
1976	7072	101,4
1977	6852	98,3
1978	7019	100,7
1979	6787	97,3
1980	6535	93,7
1981	7394	100,6
1982	7829	112,3
1983	8817	126,4

A fiatalok bűnelkövetők számának átlagot meghaladó emelkedési ütemével függ össze, hogy ez a bűnelkövetők összességén belüli arányuk emelkedésével is járt.

A bűnügyi helyzet alakulásánál felmerülhet az a feltételezés, hogy a fiatalok bűnelkövetők száma azért emelkedik, mert az e korcsoportba tartozó népesség száma is nő. Ez azonban nincs így. A fiatalok bűnelkövetők száma ugyanis a korosztály bűnözési intenzitásának és nem létszám-növekedésének következménye. Ezt világosan láthatjuk, ha a fiatalok bűnelköve-

tők 100.000 azonos korú lakosra jutó száma alapján képzett gyakorisági mutatót vizsgáljuk.

A gyakorisági mutató értéke 1974–1983 között a következőképpen alakult:

1974	1111
1975	1280
1976	1254
1977	1274
1978	1346
1979	1336
1980	1302
1981	1428
1982	1469
1983	1566

A gyakorisági mutató alakulása világosan bizonyítja, hogy a fiatalok bűnelkövetők számának növekedése döntő módon a bűnözési intenzitás következménye. Az intenzitás ugyanis 1983-ban 41 százalékkal volt magasabb, mint 1974-ben.

5. A fiatalok elítéltek. A fiatalok bűnözés jellemzése az elítéltek adatai alapján. A bírósági adatok értékelése és értékelhetősége

1974–1983 között évenként átlagosan 5400 fiatalot ítéltek el. Az átlag mögötti évenkénti értékek azonban az átlaggal összehasonlítva azt mutatják, hogy az emelkedő tendencia a megfigyelt időszak utolsó négy évében vált teljesen egyértelművé. Ezt bizonyítja többek között, hogy az elítéltek száma az átlagnál 1982-ben 2,5, 1983-ban pedig már 8,8 százalékkal volt magasabb.

A fiatalok elítéltek számának emelkedése azzal az eredménnyel járt, hogy arányuk a közvédas bűncselekmények miatt elítéltek összességén belül a megfigyelt időszak első nyolc évében 8,9–9,0 százalék között változott, 1982-ben azonban már ezt az arányt túllépve 9,1 százalék, 1983-ban pedig 9,4 százalék volt. Az arány növekedése a vizsgált évtized második felében teljesen egyértelmű; a fiatalok elítéltek aránya a közvédas bűncse-

lekmények miatt elítéltek között:

1979	8,1 %
1980	8,2 %
1981	8,6 %
1982	9,1 %
1983	9,4 %

Az arányok emelkedése azért sem maradhat említés nélkül, mert ugyanabban az időszakban a közvédas bűncselekmények elkövetése miatt elítélt felnőttek száma is emelkedett. Az arányváltozás oka tehát egyértelműen az a körülmény, hogy a fiatalok elítéltek száma a felnőttekéhez képest meghaladó mértékben emelkedett.

A magyar kórstruktúra már említett sajátossága, az egyes évfázatok létszámának jelentős különbsége, a fiatalokéakra is jellemző. A fiatalok bűnözésének alakulását, s így a fiatalok elítéltek számának változását ezért megnyugtató módon csak az intenzitási mutatók alapján lehet értékelni. Ebben a megközelítésben a rendelkezésünkre álló adatok:

Év	Fiatalok elítéltek száma	100.000 azonos korú lakosra jutó elítélt
1974	5725	912
1975	5339	909
1976	5931	1052
1977	5555	1033
1978	5512	1058
1979	4757	936
1980	4613	919
1981	5098	984
1982	5527	1037
1983	5865	1042

Mind az abszolút számokat, mind az intenzitási mutatók értékét vizsgálva felvethető természetesen, hogy annak értékei az időszak egyes szakaszaiban csökkenést mutatnak. E tetszetős érvelést sajnálatosan gyengíti az a körülmény, hogy azonos büntetőjogi szabályozás esetében az elítéltek száma

és az intenzitási mutató egyaránt emelkedik. Ez az 1974–1978 és 1980–1983 közötti, tehát a jogi szabályozás szempontjából egységes időszakra egyaránt vonatkozik.

A bírósági adatok értékelésénél ismételtelen utalni szeretnék arra, hogy az soha nem fogható fel az ismertté vált bűnözés egészének leírására alkalmas jelzőszámként. A felderítési arányok változása, a büntető eljárás bíróságait megelőző szakaszában folytatott jogalkalmazási gyakorlat ugyanis, bár különböző mértékben, de egyaránt befolyásolja a bíróság elő kerülő vádlottak számát. Ebben a megközelítésben tehát az elítéltek adatait az ismertté vált bűnözés jelzésére vonatkozó információink részadataként, bár kétségkívül meghatározó részeként kell kezelnünk. Ez utóbbit azért kell hangsúlyozni, mert csak így érzékelhető a bírósági statisztikai adatok súlya, s ennek megfelelően jelentősége a kriminálstatisztika információrendszerén belül. Azt úgy gondolom senki nem vitatja, hogy az ismertté vált bűnözés körén belül a súlyban és mennyiségben egyaránt jelentősebb hányad kerül bíróság elé. A bírósági statisztika adatai ezért, ha a bűnözés volumene tekintetében nem is, struktúrája és dinamikája szempontjából mindenképpen elsődleges jelzőszámoknak tekintendők.

6. A fiatalok bűnözés dinamikája és struktúrája. Halmazatok; büntetett- vétségek

A fiatalok bűnözés felnőttkori bűnözés-mutatóihoz viszonyított különbségeire már utaltam. Az eltérés érzékeltetésére azonban szükséges bemutatni azokat az adatokat, melyek ennek eltéréseit a számok pontosságával is jelzik.

Év	100.000 lakosra jutó		A fiatalok intenzitása a felnőttkori százalékában
	fiatalok elítélt	felnőttkori elítélt	
1980	919	646	142,3
1981	984	679	144,9
1982	1037	690	150,3
1983	1042	717	145,3

Az intenzitási mutatók különbsége nemcsak a megjelölt időszakban volt kimutatható, hanem a megfigyelt időszak egészére nézve is. A különbség az utóbbi években fokozódott. Az eltérés stabilitásának bizonyítéka, hogy a közvadas bűncselekmények miatt elítélt felnőttkorúak intenzitási mutatójának átlagértékénél a megfigyelt időszakban a fiataloké 40 százalékkal magasabb volt. A különbség növekedése 1983-ban megtorpant, sőt a különbség csökkent. Mielőtt azonban emiatt bizonyos fokú elégedettséget éreznénk, azonnal rá kell mutatnunk arra, hogy a különbség mérséklődése nem a fiatalok bűnözésének intenzitásának csökkenése, hanem a felnőttkori bűnözés intenzitásának emelkedése miatt következett be. Ennek oka az, hogy a megfigyelt időszak második felére, s különösen annak utolsó harmadára már felnőtt korba léptek a korábbi időszakban még fiatalok, magas bűnözési intenzitású korcsoportok. A mutatószámok kiegyenlítődése, pontosabban közelítése ezért a társadalmilag kevésbé kívánatos irányba, a magasabb érték felé történt.

A fiatalok bűnözésének társadalomra veszélyességét vizsgálva nem kerülhetjük meg a közvadas bűncselekmények miatt elítélt felnőttkorúak bűnözésével történő összehasonlítást. Itt elsőként azt kell megemlítenünk, hogy a fiatalok között az elítéltek 40, míg a felnőttkorúak között átlagosan 20 százalékát ítélték el halmazat miatt. Ez a különbség már önmagában bizonyos jelzést ad a társadalomra veszélyesség különbségéről, és összefüggésben áll a bűnözés szerkezeti eltéréseivel. Ennek jelentőségére később még visszatérek.

A társadalomra veszélyesség vizsgálatánál a másik összehasonlítási alapot a büntettek-vétségek szerinti megoszlás kínálja. A Btk. rendelkezéseinek megfelelően a büntettek-vétségek megoszlását felfoghatjuk a súlyosabb és onyhébb normasértések szerinti megoszlásnak is. E tekintetben pedig a fiatalok és a felnőttkorúak bűnözésének összehasonlítása ismét a fiatalok számára előnytelen végeredményhez vezet. A megfigyelt időszakban ugyanis jogszabályváltozás következett be. Ez az összehasonlítást azért nehezíti meg, mert megváltozott a büntettek és a vétségnek minősülő magatartások köre. Az új Btk. hatálybalépését követően azonban az összehasonlítást mégis célszerű elvégezni. Ezt megtéve azt tapasztalhatjuk, hogy a súlyosabb normasértés – büntett – miatt elítéltek aránya a közvadas eljárások felnőttkorú vádlottainak körében valamivel több mint 30 százalék, a fiatalok körében viszont mintegy 50 százalék. Leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy míg a közvadas bűncselekmény miatt elítélt felnőttkorúak valamivel kevesebb, mint egyharmadát marasztalták büntett miatt, addig ez a fiatalok mintegy felénél volt így.

Az összehasonlítás a fiatalok és a felnőttok között mást is mutat. Azt nevezetesen, hogy a fiatalok elítéltek között a vagyon elleni bűncselekményt elkövetők aránya lényegesen magasabb, mint a felnőttoknál. Nagy átlagban kifejezve: a fiatalok mintegy 70, a felnőttok valamivel kevesebb, mint 50 százalékát ítélték el vagyon elleni bűncselekmény miatt.

Az elmondottak illusztrálására tekintsük át az ezt bizonyító adatokat:

A büntett, illetőleg a vétség miatt elítélt fiatalok száma és aránya
1974–1983 között:

Év	Fiatalok elítéltek száma	Ebből	
		büntett miatt elítélt száma	vétség miatt elítélt száma
1974	5725	4289	1436
1975	5339	4116	1223
1976	5931	4548	1383
1977	5555	4283	1272
1978	5512	4254	1258
1979	4757	2892	1865
1980	4613	2156	2457
1981	5098	2467	2631
1982	5527	2716	2811
1983	5865	2899	2966

Az időszak két részre tagolódik, határvé 1979. Az időszak első felében a büntett miatt elítéltek aránya 75–77 százalék, az átmeneti évet képező 1979-ben 61 százalék, ezt követően pedig az anyagi jogi szabályok módosulásának megfelelően 47–49 százalék. Az időszak büntetőjogi szabályozás szempontjából két különböző, de önmagán belül homogén szakaszán belül azonban megfigyelhető néhány közös jellemző. Ennek lényege abban foglalható össze, hogy ha kismértékben is, de a büntett miatt elítélt fiatalok aránya az azonos szabályozási időszakokban minden esetben emelkedett.

Még világosabban érzékelhetjük ezt a tendenciát, ha a szabályozási változások miatt átmenetinek tekintett 1979-es év adatait figyelmen kívül

hagyjuk. Ebben az esetben azt látjuk, hogy a büntett, illetőleg vétség miatt elítéltek száma némiképp eltérően alakult. Az időszak első felében a vétség miatt elítélteké kismértékben csökken, a bűnözési intenzitás változását magával hozó 1979 után pedig a büntettet elkövetők aránya lényegesen nagyobb mértékben emelkedett, mint a vétséget elkövetőké. Ezt világosan kifejezi az 1980. év adataihoz viszonyítva képzett index (1980 = 100,0).

Év	Fiatalokorú elítéltek	Ebből	
		büntett miatt elítéltek	vétség miatt elítéltek
1981	110,5	114,4	107,1
1982	119,8	126,0	114,4
1983	127,1	134,1	120,7

A fiatalokorúak és felnőttokorúak bűnözése között a fiatalokorúak hátrányára mutatkozó különbséget jól érzékelteti az a körülmény, hogy míg az átlagos gyakoriság mutatója 40–50 százalékkal volt magasabb a fiatalokorúaknál, addig a büntett miatt elítélteknél az intenzitási mutató különbsége a fiatalokorúak hátrányára több mint kétszeres.

1983-ban ez a mutatószám a következőképpen alakult:

A bűnözés	Fiatalokorúak	Felnőttokorúak (közvéadás)	Fiatalokorú gyakoriság a felnőttokorú százalékában
Összesen	1042	717	145,3
Büntett miatt elítéltek	515	230	223,9

A bűnözés társadalomra veszélyessége másik fokmérőjének – a büntett-**vétség arány** mellett – a halmazati bűnelkövetés miatt elítéltek arányát tekinthetjük. Ennél arra a körülményre is rá kell mutatni, hogy a fiatalokorúak **bűnözése e téren nemcsak arányaiban, hanem az arányok alakulásában is**

kedvezőtlenebbül alakult, mint a felnőttokorúaké. Nemcsak arról van szó ugyanis, hogy a fiatalokorúak lényegesen nagyobb hányadát ítelték el halmazat miatt, mint a felnőttokorúakét, hanem azt is meg kell állapítani, hogy ez az arány 10 év alatt csaknem 10 százalékkal emelkedett:

Év	Halmazat miatt elítélte fiatalokorúak száma	Halmazat miatt elítéltek aránya a fiatalokorú elítéltek százalékában
1974	1746	30,5
1975	1789	33,5
1976	1788	30,2
1977	1738	31,2
1978	1776	32,2
1979	1563	32,9
1980	1645	35,7
1981	1713	33,6
1982	2030	36,7
1983	2342	39,9

A halmazat miatt elítéltek arányának emelkedése, bár az időszak folyamán mindvégig megfigyelhető, a vizsgált évtized második felére teljesen egyértelművé vált. A halmazat miatt elítéltek aránya kapcsolatban áll a bűnözés sajátos szerkezetével, s ezen belül is azzal a körülménnyel, hogy a fiatalokorúak között igen magas a vagyoni elleni bűncselekmények miatt elítéltek aránya.

A bűnözés szerkezete azonban nyilvánvaló összefüggésben az életmód különbségeivel és a bűnelkövetések ettől függő lehetőségeivel, a fiatalokorúak és a felnőttokorúak között eltérő. A közvéadás bűncselekmények miatt elítélte felnőttokorúak között ugyanis a társadalmi tulajdont károsító bűncselekményeket elkövetők aránya 20–22, a személyek javait károsítóké 17–18 százalék. A fiatalokorú elítélteknél a társadalmi tulajdont károsító bűncselekményt elkövetők aránya alacsonyabb ugyan, de közel azonos: 18–21 százalék. Lényegesen magasabb viszont (48–50 százalék) a személyek javai elleni bűncselekmény elkövetése miatt elítélteké.

A bűnözés szerkezetének különbségénél nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a körülményt, hogy a felnőttokorúak több mint egynegyedét közle-

kedési bűncselekmény miatt ítélték el, míg a fiataloknál az e bűncselekmények miatt elítéltek aránya 6 százalék körüli. Ha levonjuk a közlekedési bűncselekmény miatt elítéltek számát, akkor a vagyon elleni bűncselekményt elkövetők aránya a felnőttkorúaknál lényegesen magasabb lesz és bár nem éri el, erősen megközelíti a fiataloknál mért arányt. Ebből adódik a következtetés: a fiatal- és a felnőttkorúak bűnözése között szerkezetét tekintve a különbség lényegesen kisebb, mint azt első megközelítésben feltételezzük.

A fiatalok magas részvételi aránya a vagyon elleni bűncselekményt elkövetők között, vagy más oldalról a vagyon elleni bűncselekményt elkövetők fiatalok közötti magas aránya azonban még egy igen lényeges tényre enged következtetni. Arra ugyanis, hogy a fiatalok bűnelkövetők közötti aránya a valóságban magasabb, mint ahogy azt a kriminálstatistika adatai mutatják. A felderítési arány ugyanis a vagyon elleni, s ezen belül a személyek javait károsító bűncselekmények körében viszonylag a legalacsonyabb. Ebből egyenesen következik egyrészt, hogy a felderítési arány változása a fiatalok bűnelkövetők ismertté válását nagyobb mértékben befolyásolja, mint a felnőttekéét, így a felderítési arány javulása a fiatalok arányának emelkedését vonná maga után. Amennyiben feltételezzük azt, hogy a bűnelkövetés felderített és fel nem derített részén belül az elkövetők kormegoszlása közel azonos – márpedig az ellenkező feltételezésre semmi okunk nincs –, akkor teljesen egyértelműen arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a személyek javait károsító bűncselekmények felderítési arányának javulása (az elkövetési arányokra tekintettel) elsősorban a fiatalok elkövetők és elítéltek arányát növelné. Mindezek alapján sajnálatos módon megállapítanunk, hogy a kriminálstatistika adatai a bűnözés alanyi oldaláról a fiatalok magatartását a ténylegesnél valamivel kedvezőbbnek tüntetik fel.

A bűnözés társadalomra veszélyességének vizsgálatánál – összefüggésben annak szerkezetével – külön elemzés tárgyát képezi az erőszakos bűnözés. Az utóbbi időben a társadalmi érdeklődés kétségtelenül fokozódik e kérdés iránt. A fokozódó érdeklődés mögött nyilvánvalóan nemcsak a különleges jelenségek iránti figyelmet kell keresnünk, hanem arra is gondolhatunk, hogy e cselekmények elkövetése kezdi megközelíteni a tolerancia-szint felső határát.

Az erőszakos bűnözés többféle büntetőjogi normaszegést foglal magában. Ezek a magatartások a Btk. különböző fejezeteiben nyertek megfogalmat. Talán mégis egyetérthetünk abban, hogy az erőszakos bűncselekmé-

nyek körébe kell sorolnunk a szándékos emberölést és annak kísérletét, az erőszakos közösülést, a szándékos súlyos testi sértést, a hivatalos személy elleni erőszakot, a garázdaságot és a rablást.

Az ilyen bűncselekmények miatt elítéltek aránya az 1974–1983 között elítéltek fiatalok körén belül átlagosan 11,5 százalék volt. Összehasonlításként emlékeztetnék arra, hogy a fiatalok elítéltek átlagos aránya ugyanabban az időszakban valamivel kevesebb, mint 9 százalék alatt maradt. A fiatalok említett cselekmények elítéltek közötti aránya változó. Így az emberölés és kísérlete miatt elítéltek körében átlagosan 7,8 százalék. A viszonylag csekély esetszám miatt az arányok relatíve tág határok között ingadoztak, ezért ebből különösebb következtetés nem vonható le.

A szakmai és a társadalmi közvélemény egyaránt tipikusan fiatalkori bűncselekménynek tekinti az erőszakos közösülést. Az adatok ennek a vélekedésnek a helytállóságát egyértelműen igazolják. A megfigyelt időszakban az erőszakos közösülés miatt elítéltek között a fiatalok arányának átlaga 20,1 százalék volt, mintegy kétszerese a fiatalok elítéltek közötti átlagos arányának. Még világosabban megmutatkozik a cselekmény tipikusan fiatalokhoz kötődő jellege, ha összehasonlítjuk az e cselekmény miatt elítéltek 100.000 azonos korú lakosra számított gyakorisági mutatóit a felnőttek hasonló mutatójával:

A gyakorisági mutató értékei közel négyszeres különbségre utalnak:

Év	Felnőttkorúak	Fiatalok
1974	5	17
1975	5	19
1976	4	15
1977	4	16
1978	3	17
1979	4	10
1980	4	16
1981	4	14
1982	5	16
1983	4	15

Az erőszakos bűncselekmények között a legnagyobb hányadot a szándékos súlyos testi sértés jelenti. E bűncselekmények elítéltek között a fia-

talkorúak aránya átlagosan 7,1 százalék, valamivel alacsonyabb, mint egyébként.

A hivatalos személy elleni erőszak ugyancsak nem tartozik azok közé a bűncselekmények közé, melyeket a fiatalok gyakran elkövetnek. Az ilyen bűncselekmény miatt elítéltek száma mindössze évi néhány tucat, aránya 5–8 százalék között változott.

Az erőszakos bűncselekmények miatt elítéltek második legnagyobb csoportját azok alkotják, akiket garázdaságban mondott ki bűnösnek a bíróság. A garázdaság miatt elítéltek között a fiatalok aránya átlagosan 12,9 százalék volt, ami csaknem 50 százalékkal múlja felül közvéleményes bűncselekmények elkövetése miatt elítéltek közötti arányukat.

Az erőszakos bűnözésen belül külön szükséges utalni a rablásra. A rablás kriminológiai szempontból két bűnözési forma határterülete. Motivációs rendszerét tekintve a vagyon elleni bűnözés, elkövetési módját tekintve az erőszakos bűnözés kriminológiai kategóriáiba tartozik. A kriminológiai kategóriát azért kell hangsúlyozni, mert a Btk. rendszerében ez a magatartás egyértelműen tulajdon elleni bűncselekmény. A rablás kérdése azért is megkülönböztetett figyelmet érdemel, mert egyetlen bűncselekmény száma sem emelkedett olyan kirívó mértékben, mint éppen ezé. Annak ellenére, hogy a felderítési arány a rablások esetében az átlagos alatt van, a cselekmények nagy száma miatt a fiatal- és felnőttkorú elítéltek száma, de különösen az előbbieké, rendkívüli mértékben megnőtt. Ezen belül is aggasztó jelenség, hogy a fiatalok elítéltek részaránya e bűncselekmény elítéltek között átlagos arányuk közel négyszeres.

A fiatalok bűnözés e téren megmutatkozó nemkívánatos aktivitása jól érzékelhető, ha megvizsgáljuk, hogyan alakult a rablás miatt elítéltek fiatalok száma és aránya e bűncselekmény elítéltek között, valamint azt, hogy milyen mértékű a 100.000 azonos életkorú lakosra jutó elítéltszám alapján kapott gyakorisági érték különbsége.

Év	Rablás miatt elítéltek fiatalok	
	száma	aránya az elítéltek között százalékban
1974	171	33,3
1975	212	37,9
1976	216	33,9
1977	216	30,3
1978	233	30,5
1979	231	32,0
1980	256	31,2
1981	308	32,0
1982	342	33,2
1983	348	34,1

A rablás miatt elítéltek száma 100.000 azonos korú elítélthez viszonyítva:

Év	Felnőttkorúak	Fiatalkorúak
1974	4	27
1975	4	36
1976	5	38
1977	6	40
1978	7	45
1979	6	45
1980	7	51
1981	8	60
1982	9	64
1983	9	62

A gyakorisági mutatók értékét összehasonlítva tehát megállapíthatjuk, hogy az a fiataloknál 6–9-szer magasabb.

A rablás elkövetőinek társadalomra veszélyességét bizonyítja még, hogy bár a büntetett előéletűek aránya a fiataloknál 20 százalék, a rablást el-

követőknél – egyetlen évtől eltekintve – 22–29 százalék között változott. Az átlagot meghaladó volt a rablás miatt elítéltek között a bűnhalmazatot elkövetők aránya is. Az átlagos 40 százalékkal szemben 39–62 százalék.

A fiatalok bűnözésének kedvezőtlen tendenciája bizonyítja, hogy míg az erőszakos bűncselekmények miatt elítéltek aránya 1974-ben a fiatalok és a felnőttkorúak között közel azonos, 16 százalék volt, addig ezek az arányok 1983-ra már lényegesen módosultak. A felnőttkorúak közötti 15 százalékkal szemben a fiataloknál 23 százalék volt. Ez elsősorban a rablások rovására írható és a gyakorlatban azt jelenti, hogy csaknem minden negyedik fiatalot erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt ítélték el.

Az alkoholfogyasztás és a bűnözés közötti kapcsolat közismert, vagy inkább annak tűnik. A felnőttkorú elítélteknél 40, a fiatalok elítélteknél megközelítőleg 20 százalék azoknak az aránya, akiket alkoholfogyasztással összefüggő bűncselekmény elkövetése miatt ítélték el. Emlékeztetni szeretnék arra, hogy a népesség fogyasztási szokásainak megváltozásánál milyen mértékű emelkedést mutatott az alkoholfogyasztás 1 főre jutó abszolút literben számított átlaga. Emlékeztetni kívánok továbbá arra, hogy a bűnözés szerkezetének tárgyalásakor felhívtam a figyelmet a fiatal- és felnőttkori bűnözés szerkezetének különbözőségére. Ennek egyik leglényegesebb eleme a közlekedési bűncselekmény miatt elítéltek eltérő aránya. Tekintettel arra, hogy a közlekedési bűncselekmények döntő többsége ittas járművezetés, e kategória figyelmen kívül hagyása nemcsak a bűnözés szerkezetének elítéltek megoszlása alapján számított értékeinek, hanem az alkoholfogyasztással összefüggő bűncselekmény miatt elítéltek arányának megváltozásához is vezet. Mivel pedig ez a fiatalokat kevésbé érinti, az alkoholfogyasztással összefüggő bűncselekmények miatt elítéltek aránya a fiataloknál alig, a felnőttkorúaknál viszont nagymértékben megváltozik. Így a két érték lényegesen közelebb kerül egymáshoz. Azt mondhatjuk tehát, hogy a bűnözés hagyományos ágaiban az alkoholfogyasztás szerepe a fiatal- és felnőttkori bűnözésben közel hasonló. Megfogalmazhatjuk úgy, hogy ezek a szokások a fiatalokból csaknem változatlanul tolnak át a felnőttkorba, de úgy is, hogy a felnőttkori arányok már a fiataloknál kialakulnak, vagyis a fiatalok arányokat előrejelzésnek tekinthetjük.

Hiba lenne természetesen a bűnözés és az alkoholfogyasztás kapcsolatát kizárólag a bűnelkövetők oldaláról vizsgálni. A kriminológiai és a viktimológiai kutatások adatai ugyanis azt bizonyítják, hogy a sértett oldalán néha gyakoribb az alkoholfogyasztás szerepe, mint a tettesén. Bizonyos bűncse-

lekmények áldozatai, így a rablásoké és a kifosztásoké különösen nagy gyakorisággal kerülnek ki az ittas személyek közül. De ugyanez elmondható a testi sértések sértettjeiről is.

Bonyolultabb az összefüggés az alkoholfogyasztás és a bűnözés között, ha azt nem a közvetlen kapcsolat keretében, hanem a közvetett hatásokat tekintve próbáljuk vizsgálni. Így alaposan valószínűsíthető, hogy az ittalozó életmódot folytatók gyermekei az átlagosnál nagyobb beilleszkedési problémákkal küzdenek, s így bűnelkövetővé válásuk valószínűsége is nagyobb.

A fiatalok bűnözésének intenzitását vizsgálva foglalkoznunk kell a bűnözés területi kérdéseivel is. Ennek elsődleges mutatói az ismertté vált közvádas bűncselekmények területi megoszlását, illetőleg a megyei népességszámhoz viszonyított arányát mutató adatok. Minthogy azonban elemzésemet a bírósági statisztika adataira alapoztam, ennek értékelésétől eltekintek, és a bírósági statisztika adatainál maradván kívánom e kérdést röviden érinteni.

A fiatalok elítéltek arányát számított arányai útján kapott gyakorsági mutatók egy speciális vizsgálat, a területi eltérések elemzésének adatai alapján arra utalnak, hogy az országon belül e téren igen nagyok a különbségek. Az intenzitási mutató átlagértéke Borsod megyében a legmagasabb (1502), ezt követi Bács-Kiskun megye (1342), valamint Zala megye (1277). A legalacsonyabb értékek: Fejér megye (803), Vas megye (740) és Békés megye (602). A különbségek egymáshoz és az országos átlaghoz viszonyítva egyaránt igen nagyok. Az átlagot a legnagyobb mértékben – 51 százalékkal – Borsod megye múlja felül.

Az intenzitási mutatók értékének számításánál egy-egy megye országos átlaghoz viszonyított arányánál természetesen felvethető, hogy a nagyobb lakosság- és elítéltszámú megyék az átlagot nagyobb mértékben befolyásolják, s így értékei közelebb állnak ahhoz. Az ebből eredő torzítások kiküszöbölése érdekében elvégeztem az összehasonlítást oly módon is, hogy a vizsgálni kívánt megye elítéltszámát és intenzitási mutatóját az országos átlag kiszámításánál figyelmen kívül hagytam. Az így kapott adatok arra utalnak, hogy a torzító hatás gyakorlatilag elhanyagolható. A kétféle számítási mód eredményei közötti eltérés soha nem érte el a 3 százalékot.

A területi különbségek összehasonlítását elvégeztem oly módon is, hogy a legalacsonyabb értéket tekintettem alapnak, s ehhez viszonyítottam a töb-

bit. Ennek eredményeként azt lehetett megállapítani, hogy Borsod megyében az intenzitási mutató két és félszerese, Bács-Kiskun és Zala megyében több mint kétszerese a bázisul megjelölt értéknek.

A fiatalok aránya és az intenzitási mutatók értékének sorrendje természetesen nem mindig esett egybe. Nem volt eltérés azonban a téren, hogy mind az intenzitási mutató, mind a fiatalok aránya Borsod megyében a legmagasabb.

7. A fiatalok elítéltek társadalmi-környezeti-gazdasági jellemzői

A fiatalok elítéltek nem szerinti megoszlása lényegében megegyezik a felnőttkorú elítéltek nem szerinti megoszlásával. Ennek következtében a közvélemény bűncselekmények miatt jogerősen elítéltek körében a fiúk és a lányok azonos nemű elítélteken belüli aránya lényegében megegyezik.

Az elítéltek nem szerinti megoszlásában annak minden látszólagos stabilitása mellett, ha nagyon halványan is, de az elmúlt évben körvonalazódtak bizonyos változások jelei. Ez pedig az a jelenség, hogy az 1980–1983 közötti időszakban a lányok elítéltek száma a fiúkét meghaladó mértékben emelkedett. A növekedés a fiúknál 1980-hoz viszonyítva 26, a lányoknál viszont 35 százalék volt. Ez a nemek arányát lényegesen nem változtatta meg ugyan, de figyelmen kívül sem hagyható. A fiatalok bűnözését vizsgálva az elítéltek megoszlásának módosulása káros irányú változásra utal. Ennek lényege, hogy e mindössze négy évfolyamot átfogó elítéltek-csoport aránya csökken. Ennek legszembetűnőbb jele, hogy az elítéltek számának növekedését meghaladó mértékben nő a 14 és 15 éves korúak száma és gyakorisága, s ennek megfelelően elítéltek közötti aránya.

A korstruktúra változását jól érzékelhetjük, ha azt látjuk, hogy a 14 évesek aránya 1974-ben 11,8 százalék, 1983-ban 13,8 százalék, a 17 éveseké 1974-ben 41,1 százalék, 1983-ban 35,1 százalék volt. A két fiatalabb és a két idősebb évfolyam arányának együttes változása pedig azt jelzi, hogy az 1974. évi 31,7 százalék 36,4 százalékra emelkedett, a 16 és 17 évesek együttes aránya 68,3 százalékról 63,3 százalékra csökkent. Az életkor eltolódását mutatja még, hogy a 15, 16 évesek, tehát a két középső évfolyam együttes aránya 47,1 százalékról 51,1 százalékra nőtt. Az arányváltozás oka a szélső korcsoportok adatainak ismeretében egyértelműen az elítéltek átlagéletkorának csökkenése.

Felvethető természetesen, hogy a már többször hivatkozott sajátosság, az egyes évfolyamok létszámának különbsége is okozhatja ezt a változást. A részletes adatok ezt a feltételezést nem támasztják alá. Az intenzitási adatok ugyanis azt mutatják, hogy bár minden évfolyamban emelkedett, a 100.000 azonos korú lakosra számított növekedés a 14 évesek korcsoportjában az 1974. évi 472-ről 1983-ra 545, a 15 évesek körében 763-ról 910 volt. A tendencia stabilitását bizonyítja, hogy a 14 évesek intenzitási mutatójának átlagértéke 1974–1976-ban 504, 1981–1983-ban 565 volt. A 17 évesek ugyanezen időszakban mért intenzitási mutatójának átlagértéke 1434, illetve 1526, míg tehát a növekedés mértéke a 17 éveseknél 6,4 százalék, addig a 14 éveseknél ennek csaknem kétszerese, 12,1 százalék.

Azok az erőfeszítések, melyeket a társadalom az iskolai végzettség szintjének emelése érdekében tesz, elsősorban a fiatal korosztályok körében éreztetik hatásukat. Így a legfontosabbként az kell megemlítenünk, hogy hazánkban az írástudatlanságot a legfiatalabb korosztályokban, így a büntetőjogilag fiatalok minősülő népesség körében gyakorlatilag felszámolták. Ennek ellenére a fiatalok elítéltek körében az írástudatlanok aránya 1974-ben 4,0 százalék volt, és ez 1983-ig 1,2 százalékra csökkent, az írástudatlanok átlagos aránya azonban az 1974–1983 között elítéltek fiataloknál 2,7 százalék volt. Összehasonlításképp jegyzem meg, hogy az 1980. évi adatok szerint a hasonló korú népességben belül az írástudatlanok aránya 0,7 százalék volt. A másik lényeges különbség a fiatalok elítéltek és korosztályuk átlaga között, hogy a népességben belül egyre növekszik azoknak a száma, akik az általános iskola mind a 8 osztályát elvégezték. Az utóbbi években ez az arány már 90 százalék fölött van. Az elítéltek körében azonban még 1983-ban is csak 65,6 százalék volt. Az idézett adatok, úgy vélem meggyőzően bizonyítják, hogy milyen nagy szerepe van az iskolai végzettségnek a társadalmi beilleszkedésnél.

Szükségesnek tartom felhívni a figyelmet arra is, hogy a fiatalok elítéltek körében az iskolai végzettséget tekintve az arányok nemenként is eltérőek. Az írástudatlanok aránya ugyanis a fiataloknál átlagosan 2,1 százalék, a lányoknál 7,2 százalék volt. Hasonló lényeges különbség ugyanabban a tekintetben a felnőttkorú elítéltek körében is megfigyelhető, ami arra utal, hogy az írástudatlanok társadalmi beilleszkedési zavarai a fiatal kor elmúltával is változatlanul fennállnak, nemritkán fokozódnak.

A 8. osztályt elvégzettek aránya a lányoknál ugyancsak alacsonyabb volt, mint a fiúknál, végzettség szerinti összetételük tehát e szempontból is

hátrányosabb. A megfigyelt időszakban a fiú elítéltek 61,6 a leány elítélteknek alig több mint a fele 52,4 százaléka végezte el az általános iskolát.

Az átlagos arányok természetesen az időszak folyamán változó, évenkénti arányok eredményeként alakultak ki. Ezt nemenként vizsgálva a különbség ugyancsak szembetűnő. A fiatalok között ugyanis az írástudatlanok aránya az 1974. évi 3,0 százalékról 1983-ra 0,8 százalékra csökkent, míg a leányoknál az 1974. évi 9,8 százalékról 1983-ig 4,0 százalékra. A leányoknál az időszak elején mért rendkívül magas érték tehát kevesebb, mint felére csökkent ugyan, de az írástudatlanok aránya 1983-ban még mindig magasabb volt, mint a fiúknál egy évtizeddel korábban. Az adatok alapján nagy valószínűséggel lehet arra következtetni, hogy a fiatalok között a leányok egyre inkább egy jól körülhatárolható társadalmi csoport tagjainak köréből kerülnek ki.

A házasságok felbomlásának növekvő számával és arányával összefüggésben gyakran vetődik fel a kérdés, hogyan befolyásolja ez a fiatalok elítéltek adatait, közelebbről, hogy kimutatható-e összefüggés a házasságok növekvő mértékű felbomlása és a fiatalok bűnözés alakulása között. A magam részéről ebben a kérdésben nem kívánok állást foglalni, és attól mindenképp tartózkodnék, hogy bármiféle közvetlen összefüggést véljek felfedezni. Ehelyett kizárólag a tények közlésére szorítkozom.

A megfigyelt időszakban a szülők közös háztartásában lévő fiatalok aránya 59,6 százalék volt. Csak az egyik szülő háztartásában élt 18,3 százalék, rokona háztartásában 3,1 százalék, idegen személy háztartásában 2,0 százalék, ipari tanuló otthonban 1,5 százalék, egyéb intézetben vagy munkaszálláson 12,0 százalék, míg saját háztartásában 3,5 százalék. Az időszak folyamán bekövetkezett változásokat valamivel pontosabban érzékelhetjük, ha megvizsgáljuk azt a változást, mely a szülők közös, illetőleg csak egyik szülő háztartásában élő fiatalok közötti arányában megmutatkozott. A szülők közös, vagy egyikének háztartásában – tehát mindenképpen szülői háztartásban – élő fiatalok aránya az elítéltek körében a megfigyelt időszakban gyakorlatilag nem változott. Az időszak folyamán ez az arány ingadozott ugyan, együttesen azonban 1974-ben 79,8 százalék, 1983-ban 79,1 százalék volt. Némiképp más azonban a helyzet ha azt vizsgáljuk meg, hogyan módosult e két kategória aránya.

Év	A szülő közös háztartásában élő fiatalok elítéltek aránya	Az egyik szülő háztartásában élő fiatalok elítéltek aránya	Együtt
1974	65,1	14,7	79,8
1975	62,6	16,2	78,8
1976	61,2	16,4	77,6
1977	60,7	17,3	78,0
1978	60,3	18,8	79,1
1979	56,2	18,6	74,8
1980	58,4	19,0	77,4
1981	56,7	19,9	76,6
1982	56,1	20,8	76,9
1983	57,2	21,9	79,1

A tábla adatai azt jelzik, hogy a házassági perek számának emelkedésével a szülővel élő fiatalok elítéltek aránya nem változott ugyan, de módosult a közös, illetőleg a csak egyik szülő háztartásában élő fiatalok elítéltek aránya. Ennek eredményeképp megváltozott az adott kategóriába tartozó fiatalok számát jelző index is. Az azonos kategória elítéltszámának 1974. évi mennyiségét figyelembe véve az index értéke a mindkét szülő közös háztartásában élő fiatalok elítélteknél 1983-ban 1974-hez viszonyítva 90,2, a csak egyik szülő háztartásában élőké viszont 152,6.

A fiatalok elítéltek közül az iparban, közlekedésben, építőiparban stb. dolgozó fizikai munkások átlagos aránya a megfigyelt időszakban 41 százalék volt. Az ezt követő legnagyobb létszámú kategória a foglalkozás nélküli eltartottaké, 23 százalék. Az ipari, kereskedelmi tanulók aránya valamivel több mint 15, az iskolai tanulóké 11 százalék. Alkalmazottként dolgozott több mint 1, mezőgazdasági-fizikai munkásként ugyancsak valamivel több mint 5 százalék. A munkakerülő, csavargó életmódot folytatók aránya nem érte el a 3,0 százalékot. Véleményem szerint azonban ez utóbbi adat kissé alacsonynak tűnik. Nem tartom helyesnek tényszerűen megállapítható adatok mellett azok esetleges torzításának mértékét becslés alapján megjelölni. Annyit azonban talán megengedhetek, hogy ne ezt az arányt tartsuk irreálisan alacsonynak, hanem az eltartottak 23 százalékos arányát magasnak. Valószínűnek látszik, hogy e 23 százalék egy része valójában munkakerülő, csavargó életmódot folytató és a büntető eljárás hatására nyilatkoztak a hozzátartozók úgy, hogy a fiatalok eltartásáról ők gondoskodnak, bizonyos mértékig ezzel is csökkenteni kívánván a fiatalok nevelése terén ta-

núsított mulasztásukat, csökkentve a fiatalok magatartásának és életformájának társadalomra veszélyességét.

A fiatalok elítéltek előélet szerinti megoszlását vizsgálva azt látjuk, hogy a büntetett előéletűek aránya lényegesen nem változott ugyan, összességében azonban, ha elhanyagolható mértékben is, de emelkedett. Az 1974–1983 közötti időszakban a büntetett előéletűek aránya az azonos évben elítélt fiatalok számához viszonyítva százalékban a következőképpen alakult:

1974	16,8
1975	18,2
1976	18,8
1977	19,5
1978	20,1
1979	21,1
1980	20,2
1981	19,0
1982	18,7
1983	19,6

Az arányok változásának oka, hogy eltérő mértékben változott az első ízben elítélt és a büntetett előéletű fiatalok száma. Az 1974. évi elítélt számot 100,0-nak tekintve a büntetett előéletűek száma 1983-ban 119,4, a büntetleneké viszont csak 99,0 volt. A büntetlen előéletűek számának és elítélteken belüli arányának egybevetéséből arra a következtetésre juthatunk, hogy ha a fiatalok elítéltek számából levonjuk azok számát, akik büntetett előéletűek voltak, akkor a megfigyelt 10 év alatt 43.587 olyan fiatal volt, akit a bíróság első ízben ítél el.

A büntetett és a büntetlen előéletű fiatalok számának eltérő mértékű változása következtében módosultak az intenzitási mutatószámok is. Az első ízben elítéltek gyakorisági mutatója 1974–1983 között 10 százalékkal emelkedett. A büntetett előéletűeknél az intenzitási mutató növekedésének mértéke ugyanebben az időszakban 33 százalék volt. Az adatokkal kapcsolatban nyomatékosan kell hangsúlyozni, azokat úgy kapjuk, hogy az adott évben elítélt büntetlen, illetőleg büntetett előéletű fiatalok számát a 100.000 azonos korú lakos számához viszonyítjuk. Ezt a mutatószá-

mot ugyan a jelenlegi gyakorlat szerint tisztított gyakorisági értéknek fogadjuk el, valójában azonban csak korlátozottan tekinthető annak. A fiatalok népesség száma ugyanis a büntetett és a büntetlen előéletű fiatalok népesség számát egyaránt magában foglalja. Teljes értékű mutatószámot abban az esetben kapnánk, ha ismernénk az adott évben élő fiatalok népességén belül a büntetett és a büntetlen előéletűek tényleges számát. Mint-hogy ilyen adattal nem rendelkezünk, az egyidőben élő fiatalok népesség azonos ismérv szerinti megoszlására vonatkozó adat hiányában nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy a büntetett, vagy a büntetlen előéletű fiatalok bűnözési intenzitása emelkedik-e nagyobb mértékben. A büntetett előéletűek számának stabilitása, illetőleg növekedése mellett ugyanis a gyakorisági mutató szükségképpen emelkedik. A magam részéről ezért nem szívesen foglalkozok állást abban a kérdésben, hogyan alakul a büntetett és a büntetlen előéletűek intenzitási mutatója a fiatalok elítéltek körében, s az idézett adatokat csupán tájékoztató jellegű információként kezeltem.

A bűnözés alakulásának vizsgálata során a megfigyelés általában kiterjedt a bűnözés és az alkoholfogyasztás kapcsolatára is. A fiatalok elítéltek között az alkoholfogyasztással összefüggő bűncselekmények miatt elítéltek aránya átlagosan 20 százalék körüli. Lényegesen nem változott ugyan, kis mértékben azonban emelkedett:

1974	17,5
1975	19,2
1976	18,0
1977	19,0
1978	20,4
1979	20,5
1980	21,7
1981	20,7
1982	21,3
1983	21,8

Az arányok láthatóan alacsonyabbak, mint a közvélemény bűncselekmények miatt elítélt felnőtteknél. Ennek oka az, hogy a felnőttek között az arányok alakulását nagymértékben befolyásolja az ittas járművezetés miatt elítéltek száma. Így például 1983-ban az alkoholfogyasztással összefüggő bűncselekmények miatt elítéltek aránya a fiataloknál 21,8,

a felnőttkorúaknál 41,5 százalék volt. Ha azonban az ittas járművezetés miatt elítélteket figyelmen kívül hagyjuk, ugyanezek az arányok 18,6, illetőleg 19,2 százalék.

8. A fiatalkorúak bűnözésének szerepe a felnőttkori bűnözés alakulásában. A bűnözés társadalmi újratermelődése

A felnőttkori viselkedés nem a fiatalkori magatartás megismétlődése ugyan, de mindenképp folytatása annak. A fiatalkorúak viselkedése azért, ha pontosan nem is teheti előre jelezhetővé felnőttkoruk elérése után várhatóan tanúsított viselkedésük pontos előrejelzését, támpontot azért nyújthat ahhoz. Nagyon tág értelmezésben nem teljesen alaptalan azt állítani, hogy a fiatal korban tanúsított magatartás az egyén és a tömeg szintjén egyaránt jelzi a várható felnőttkori viselkedést. A fiatalkorúak büntetőjogi normaszegése ezért felnőttkori magatartásuk előjelzésének fogható fel. Mindezzel természetesen távolról sem szeretném azt állítani, hogy a fiatalkorú bűnözőből, helyesebben bűnelkövetőből szükségszerűen válik felnőttkorú bűnelkövető, esetleg bűnöző és azt sem állítom, hogy aki fiatal korában törvénytisztelő volt, élete folyamán mindvégig az marad. A bűnözés prognózisa az egyedi prognózist és a tömegjelenséget tekintve egyaránt a legnehezebben elkészíthetők egyike. Erre a kérdésre a későbbiekben még visszatérek.

A fiatalkorú bűnözés azonban több egyszerűen életkori sajátosságnál. Azt nem lehet állítani, hogy a fiatal korban elkövetett bűncselekmények következményeként alkalmazott szankció hatástalan, hiszen ha így lenne, büntetőjogi rendszerünk egészének hatékonyságát, sőt szükségességét vonnánk ezzel kétségbe. Feltételezhető azonban, hogy aki fiatal korában már szembekerült a büntetőjogi normákkal, az felnőtt korban is kevésbé fél megsérteni azokat. A fiatalkorúak bűnözése ezért mintegy előfutára a későbbi évek felnőttkori bűnözésének. Fiatalkorban tanúsított magatartásával minden generáció mintegy megelőlegezi későbbi felnőttkori magatartását.

A bűnözés társadalmi újratermelődése történelmi fejlődésünk jelenlegi szakaszában még ki nem zárható jelenség. Az újratermelődés fogalmát természetesen többféle értelemben is használhatjuk. Felfoghatjuk ezt a jelenséget úgy, hogy a büntetőjogi normákkal már szembekerült állampolgárok ismételt jogsértést követnek el. Ez lényegében a visszaesés kérdéskörébe tartozik. Az újratermelődés másik, teljesebb megfogalmazása a büntetőjogi normákkal első ízben szembekerülők belépése. Ez elsőként és legkorábban

a fiatal korban történhet meg. A gyermekkori „bűnelkövetés” külön téma, melyet most nem kívánok érinteni. A bűnözés újratermelődésének folyamatában a statisztikai megfigyelés körébe vonható jelenség forrása tehát kettős. Magában foglalja az első ízbeni bűnelkövetőket és a bűnismétlők-visszaesők körét, akik egyébként egykor maguk is voltak első bűntényesek. Azt, hogy a bűnözés milyen mértékben termelődik újra a társadalomban, úgy vizsgálhatjuk, hogy mérni igyekszünk az első bűntényesek volumenét, valamint az elkövetők, illetőleg elítéltek körén belül a visszaesési arányokat.

Első megközelítésben úgy tűnhet, hogy a bűnözés újratermelődéséről akkor beszélhetünk, ha az elítéltek körén belül emelkedik a már büntetettek száma, illetőleg aránya. Ez azonban csak látszólag van így. A büntetett előéletűek száma és aránya ugyanis nem vizsgálható önmagában, csupán az elítéltek összességéhez viszonyítva. A büntetett előéletűek számának növekedése ugyanis csak annyit bizonyít, hogy a büntetőjogi normákkal korábban szembekerültek közül egyre több azoknak a száma, akiknél az alkalmazott szankció nem érte el a kívánt hatást, a büntetőjogi normák tiszteletben tartását.

Némiképp más a helyzet a büntetett előéletűek arányának alakulásával. Itt a kérdés döntő eleme az, hogy a növekvő vagy csökkenő arány összességében növekvő vagy csökkenő elítéltszám mellett következik be. Ha ugyanis az arány csökkenő elítéltszám mellett növekszik, akkor ez azt bizonyítja, hogy csökken vagy stagnál az első bűntényesek száma, vagyis a törvénytisztelő népességből a bűnelkövetők köre csökkenő mértékben kap utánpótlást. Ha növekvő vagy stagnáló elítéltszám mellett nő az arány, akkor ez annak bizonyítéka, hogy a törvénytisztelő népességből a korábinál többen válnak bűnelkövetővé, vagyis a bűnözés szempontjából addig intakt rétegek képviselői egyre nagyobb számban válnak bűnelkövetővé. Az ideális állapot természetesen a csökkenő elítéltszám mellett csökkenő büntetlen előéletű arány lenne, erről azonban jelenleg sajnos még nemcsak beszélni nem lehet, de erre gondolni sem nagyon.

A fiatalkorúak között a büntetett előéletűek aránya életkori sajátosságai miatt szükségszerűen alacsonyabb, mint a felnőtt korban. A bűnismétlés valószínűségéről korábban mondtak alapján azonban törekednünk kell arra, hogy a fiatalkorúak között a büntetett előéletűek számát lehetőség szerint visszaszorítsuk. Ez lehetne az első lépés a bűnözés társadalmi újratermelődésének csökkentése irányába.

Ha az újratermelődés okait próbáljuk tisztázni, akkor azt kell mondanunk, hogy azok azonosak a bűnözés okaival.

A bűnözés a társadalom terméke, a bűnözés oka és feltételrendszere a társadalom ellentmondásaiban keresendő. A társadalmi ellentmondásokra elsősorban azok a rétegek reagálnak deviáns viselkedéssel, melyek az átlagosnál sérülékenyebbek. Ide tartoznak a fiatalkorúak és a társadalmi beilleszkedés szempontjából az átlagosnál nehezebb helyzetben lévő alacsony iskolai végzettségűek. Teljesen nyilvánvaló, hogy e két elem, a fiatal kor és az alacsony végzettség találkozási zavar fokozódását valószínűsíti. Az egymást felerősítő hatások csak úgy csökkenthetők, ha igyekszünk hatni valamelyik elemre. Minthogy az életkor adott, s annak megélése nem befolyásolható, azokra az elemekre kell hatnunk, melyek a beilleszkedésnél szintén determináló tényezők. Ilyen például az iskolai végzettség. A bűnözés társadalmi újratermelődésének csökkentését tehát oly módon is elérhetjük, ha társadalmi méretekben törekszünk az iskolai végzettség szintjének emelésére.

A társadalmi normák elsajátításának elsődleges színtere a család. Ez az a közösség, ahol az ember a viselkedés alapvető szabályait, s így a büntetőjogi normák tiszteletben tartását is el kell, hogy sajátítsa. A fiatalkorú elítéltek társadalmi-demográfiai jellemzőit, így családi környezetét vizsgálva már látjuk, hogy a különböző társadalmi csoportokba tartozó fiatalkorúak nem össznépszerűen belüli arányuknak megfelelő arányban, tehát társadalmi csoportonként különböző valószínűséggel kerülnek be az elítéltek közé, vagy válnak bűnelkövetővé. Az is teljesen világos, hogy hiba lenne egyenlőségjel tenni a különböző demográfiai jelenségek és a bűnözés alakulása közé, egyes jelenségek változását a bűnözési intenzitás fokozódásának okaként megjelölni. Így semmiképp nem magyarázható a fiatalkorú bűnözés intenzitásának növekedése a válások számának növekedésével. Az a körülmény azonban, hogy a válások számának emelkedése és a fiatalkorú bűnözés intenzitásának fokozódása egybeesik, mindenképp elgondolkoztató. Különösen az, ha azt sem hagyjuk figyelmen kívül, hogy a felbontott házasságok számával közel azonos azoknak a házasságoknak a száma, melyben a bontóper megindították, de az utóbb megszűnt. Ha feltételezzük, hogy ezekben a perekben a gyermekek száma és aránya nagyjából azonos a felbontott házasságokból származókéval, akkor már könnyű belátni, hogy a bontóperesek és azok előzményeit elszenvedett fiatalkorúak száma évente több tízezer. Óvakodnánk attól, hogy a szülők válásával, vagy legalábbis házasságának a bontóper elindításáig történő megromlásával szükségszerűen együttjáró negatív élményeket egyértelműen kriminogén tényezőnek tekintsem. Nem hiszem

azonban, hogy ez soha ne okozna valamiféle lelki törést, értékzavart, s legalább az esetek egy részében ne lenne a társadalmi beilleszkedési zavarok egyik kiváltó tényezője.

Tökéletesen tisztában vagyok azzal, hogy a csaknem teljes női foglalkoztatás megváltoztatására sem szükség, sem lehetőség nincs. Ebből pedig következik, hogy a család szocializáló szerepének az utóbbi időben kialakult időbeli korlátai még hosszú ideig, de az elkövetkezendő időszakban biztosan fennmaradnak. Azt sem tartom valószínűnek, hogy a házasságok felbomlásának kialakult arányait, illetőleg tendenciáját rövid időn belül meg lehetne változtatni. Azt pedig végképp elképzelhetetlennek tartom, hogy ilyen téren a tendenciák megváltoztatására bármiféle büntetőjogi indíttatású megfontolásból kerülne, vagy kerülhetne sor. A bűnügyi tudományok művelőinek azonban a kialakult helyzetet pontosan kell mérlegelniük és ennek eredményeként vizsgálniuk azt a kérdést, hogy a bűnözés társadalmi újratermelődésének, sőt sajnos ma már inkább azt mondhatjuk, hogy bővített újratermelésének megakadályozására a család milyen mértékben képes, és a családi élet egyes hiányosságait milyen mértékben lehet társadalmi intézkedésekkel kompenzálni.

9. A bűnözés prognózisa. Az extrapolációs módszer alkalmazása, előnyei és korlátai

A korábbiakban már utaltam arra, hogy bár minden társadalmi jelenség prognosztizálása rendkívül nehéz, a bűnözésé különösen az. Ha egyetértünk abban, hogy a prognózis feltételekhez kötött valószínűség, akkor azt is el kell fogadnunk, hogy a bűnözés prognózisa az általunk ismert feltételek mellett állítható csak fel. Ami pedig e jelenségben igazából kérdéses, az éppen a feltételek rendszere. A bűnözés prognózisában általában az extrapolációs módszert alkalmazzák. Ennek kétségtelen előnye, hogy olyan elemekre támaszkodik, melyek stabilitása vagy változásának mértéke a prognózis-készítés időpontjáig ismert. Így ismert a büntetőjogi szabályozás, a népesség létszáma és konstruktúrája, a bűnözés intenzitási mutatói, a büntetőjogi normaszegések és elkövetők száma. Az extrapolációs módszer minden előnye mellett ebből adódik legfontosabb korlátja is. Nevezetesen a valószínűség feltételei között szereplő elemek közül a normák változása hosszabb távon semmiképpen, rövid távon is alig jelölhető meg. Minthogy az előre jelezni kívánt tény éppen az intenzitás-büntetőjogi normaszegés-büntetőjogi normaszegők körben mozog, az előrejelzést a büntetőjogi normákat változtatatlannak feltételezve lehet elkészíteni. A legszilárdabb eleme a prognózis-

nak a népesség számára és struktúrájára vonatkozó adatszoport, valamint a visszaesés addigi arányai. Mindezzel magyarázható, hogy az extrapolációs módszerrel készített prognózisok elsősorban a bűnözés volumenére és dinamikájára vonatkozóan szolgálhatnak megbízható iránymutatóul, a bűnözés szerkezetére valamivel kevésbé.

A bűnözés előrejelzéséhez fűződő társadalmi érdek indokolja, hogy elgondolkodjunk új, eddig nem alkalmazott módszerek kidolgozásának lehetőségén is. A magam részéről úgy vélem, hogy miután a bűnözés társadalmi produktum, a prognózis készítésénél az eddigiéknél nagyobb mértékben kellene felhasználnunk a társadalom statisztikailag megragadható jellemzőire vonatkozó adatait. Ezek közül természetes és ma már a prognózis készítésénél használt elem a demográfiai adatok köre. Ugy vélem azonban, hogy ezen is túl kellene lépniünk, és hasznosításuk mellett kellene a megfigyelést az eddigiéknél szélesebb körre kiterjeszteni. Tisztában vagyok azzal, hogy ez elsősorban nem elméleti-módszertani, hanem gyakorlati nehézségek miatt komoly feladat. Ha azonban azt gondoljuk, hogy a társadalmi viselkedésformákra vonatkozó ismereteink segítséget nyújthatnak a közöttük fennálló kapcsolat arányainak felderítésére, akkor a feladat már csak nehéz, de nem reménytelen. A büntetőjogi normaszegés a jogsértő magatartás leg súlyosabb esete. Enyhébb változata a szabálysértés, még enyhébb a különböző fegyelmi hatáskörökben elbírált szabályszegések köre. Ha sikerülne egy olyan információrendszert kialakítani, mely átfogja a bűnözésen és a szabálysértéseken túl a különböző fegyelmi eljárások során elbírált magatartások és elkövetők körét, akkor ez már segítséget nyújthatna a bűnözés várható alakulásának előrejelzéséhez is. Itt elsősorban a fiatalok bűnözésére gondolok. Mindannyiunk előtt ismeretes, hogy az iskolákban a fegyelmeztetések száma emelkedik és egyes vélemények szerint súlyosságuk is fokozódik.

Talán nem járok messze az igazságtól, ha feltételezem, hogy a büntetőjogi vétőképeség alsó határát el nem ért gyermekkorúak magatartása éppen úgy megelőzi időben a büntetőjogi fiatalokban tanúsított magatartásukat, mint ahogy a fiatalok magatartás megelőzi a felnőttkorit. Ha tehát ki tudnánk alakítani egy olyan átfogó adatgyűjtési és adatfeldolgozási rendszert, mely az általános iskola fegyelmi helyzetének megfigyelésén alapul, akkor több év adatai alapján már előre jelezhető lenne, várhatóan hogyan alakul majd ennek a generációnak a magatartása 14. életévének betöltése után. Különösen fontos lenne az általános iskolában az 5–8. osztályban kialakuló helyzet elemzése, mert számos vélemény szerint az általános iskolások ma-

gatartása a 4–5. osztály között módosul a legszembetűnőbben. Ha arra gondolunk, hogy az akceleráció jelenleg elsősorban éppen az általános iskola felső tagozatában érezteti hatását az ifjú korosztályok magatartásának megváltozásában, akkor be kell látnunk, hogy az e korosztály viselkedésére vonatkozó ismeretek hovatovább nemcsak hasznosak, hanem nélkülözhetetlenek is.

10. A társadalmi ellentmondások hatása a fiatalok bűnözésére. A megfigyelt időszak értékrendjének főbb ellentmondásai. A szankciórendszer kérdései

Társadalmi ellentmondás alatt általában nemkívánatos, esetenként kifejezetten káros jelenséget értünk. E gondolatársítás alapján a negatív jelenségek társadalmi ellentmondások hatására is történő alakulását vizsgálva – leegyszerűsítő szemlélettel – hajlunk arra, hogy a negatív jelenség és az ellentmondás között szoros, nem ritkán oksági kapcsolatot feltételezzünk.

A magam részéről – és remélem, ezzel nem állok egyedül – úgy gondolom, hogy a társadalmi ellentmondás még ebben a megközelítésben is feltétlenül káros jelenség, legfeljebb a következménye, vagy vélt következménye lehet esetenként az. A társadalom fejlődésének szükségszerű velejárója, hogy bizonyos elemei előbb lépnek a fejlődés magasabb szintjére, mint mások. A társadalmi élet összetevőinek a fejlettség magasabb vagy alacsonyabb fokán álló elemei közötti minőségi különbség kétségkívül tűnhet ellentmondásnak, sőt lehet is az, egyértelműen negatív jelenségnek mégsem hiszem, hogy helyes lenne minősíteni. A társadalmi ellentmondások keletkezése, majd feloldódása és megszűnése a fejlődés szükségszerű velejárója, s ha az ellentmondások keletkezésének megakadályozására törekednénk, ez túl az ilyen igyekezet abszurd voltán, lényegében a társadalmi fejlődés tagadását is jelentené, vagy a minden elemében egyszerre a fejlődés következő szintjére lépő társadalom nyilvánvalóan irreális és túlzottan szimplifikált képzetét kelthetné. Nyilvánvaló, hogy a társadalmi jelenségekkel való foglalkozás során ilyen elképzelés miután kényelmessége mellett sem engedhető meg, hiszen a társadalmi jelenségek szempontjából talán legfontosabb elem, a változások hatását tagadná.

Amikor tehát a társadalmi ellentmondások hatásaival foglalkozom, ezt semmiképpen nem azzal a szándékkal teszem, hogy az ellentmondásokat és különösen azok összetevőit egyértelműen negatív jelenségnek tekintsem.

Azt azonban én sem tagadom, hogy társadalmunk fejlődésének jelenlegi szakaszában vannak olyan elemek, melyek hatása lehet a negatív jelenségek mennyiségi növekedése is.]

Jelen korunk társadalmi ellentmondásai közül elsőként azt emelném ki, hogy a gazdasági növekedéssel és a népesség bizonyos társadalmi jellemzőinek pozitív irányú változásaival együtt, azokkal lényegében egyidőben felerősödnek bizonyos negatív jelenségek is. Vizsgált témánk szempontjából ilyennek kell minősítenünk a fiatalok magatartásának negatív irányú változását, s témánk szorosabb értelemben vett tárgyát, a fiatalok bűnözését.

A gazdasági változásokkal kapcsolatban azt kell megállapítanunk, hogy a jelentős ütemű fejlődés polarizálódást eredményezett az állampolgárok jövedelmi viszonyaiban is. A polarizálódás kétségkívül pozitív tartalmú eleme a teljesítménydotáció értéktermelő tényezőhöz kötése. Ez a társadalmi fejlődés szempontjából hasznos, előrevivő elem azt jelenti, hogy a társadalom tagjainak tevékenységét annak hasznosságát figyelembe véve dotálja. Ami azonban e jelenségben negatív az, hogy a hasznosság kritériuma az e téren korábban kifejtett elméleti álláspontokkal, sőt a jelenlegi értékrenddel sem mindenben esik egybe. A jövedelemnövekedés nem elsősorban a társadalom szempontjából leghasznosabb, vagy legértékesebb tevékenységet gyakorlók körében következett be elsősorban. Ez természetesen lehet annak következménye is, hogy a gazdasági élet elemei nem egyformán mobilak, s így a kereskedelemben vagy szolgáltatásokban végzett tevékenységük gyorsabban állítható át az újfajta igényeknek megfelelően, mint az alapvető, értéket előállító termelő tevékenység.

Nehezebben megközelíthető, bár többé-kevésbé mindenki által érzékelt probléma a képzettség és az anyagi elismerés kapcsolata. Általános elvként ugyan hangoztatjuk, hogy a magasabban kvalifikált munkaerő társadalmilag értékesebb tevékenység kifejtésére képes, anyagi ösztönző, vagy inkább elismerő rendszerünk azonban ezt az álláspontunkat még nem mindenben tükrözi. Az persze elfogadható, hogy bizonyos társadalmilag szükséges, de nehéz fizikai, vagy egyéb szempontból nem kellemes tevékenységi fajtát végzők munkáját végzettségüktől függetlenül jobban kell dotálni, mint a valamilyen szempontból könnyebb, vagy egyszerűbb tevékenységet. Ugy tűnik azonban, hogy gyakorlatunk e tekintetben korántsem következetes.

Az értékrend ilyen fajta zavarai, vagy miután ezt lényegében mindenki

elismeri, inkább ellentmondásai nagymértékben befolyásolják a társadalom gondolkodásmódját. A képzettségi és a dotációs értékrend ellentmondásai, vagy a képzettségi hierarchiában és az anyagi javak megszerzésének és birtoklásának hierarchiájában elfoglalt hely különbségei a társadalom gondolkodásmódját ellentmondásokkal terhelik és a tudati fejlődésben zavart okoznak. Ezzel értünk el tulajdonképpen társadalmi értékrendünk ellentmondásainak kulcskérdéséhez, nevezetesen ahhoz, hogy a tudati fejlődés szintje az anyagi fejlődés szintjétől elmaradt.

Az anyagi fejlődés és a tudati fejlődés bizonyos fajta ellentmondásának egymás mellett létezése szempontjából a vizsgált időszakot lényegében két szakaszra oszthatjuk. Az időszak kezdetétől, 1974-től csaknem az évtized végéig a gazdasági fejlődés és a társadalom kulturális színvonalának emelkedése közel párhuzamosan ment végbe. Az időszak második részében bekövetkező életszínvonalbeli stagnálás, a gazdasági helyzet nehezebbé válása e fejlődés addig töretlen ívét megváltoztatta. Különös jelenség, hogy ezzel egyidőben kezdődött a jövedelmi viszonyok minden korábbit felülmúló mértékű polarizálódása.

Amennyiben az egyén a társadalom elvi értékrendjének és a jövedelmi viszonyok alakulásában megmutatkozó gyakorlati értékrendjének egyes elemei, vagy egésze között ellentétet lát, úgy – lévén általában gyakorlati gondolkodású – léte határozván meg tudatát, hajlamos arra, hogy az anyagi értékrendet tekinti irányadónak. Ennek bizonyos vonatkozásban negatív következményei is lehetnek. Jelei közül megemlíteném azokat az aránytalanságokat, melyek a fiatalok pályaválasztásában időről-időre megmutatkoznak és nagyon jól tükrözik azt, hogy a társadalom nem az elvi, hanem a jövedelmi viszonyokban megmutatkozó gyakorlati értékrendet teszi magáévá. A képzés minden szintjén egyértelműen megmutatkozik a magasabb jövedelmeket biztosító pályák felé történő törekvés. Ezek az aránytalanságok képzési és foglalkozási problémákat vetnek fel, de még mást is. A jövedelmi viszonyok különbözőségének, nagyon gyakran sajnos nem is túlértékelése visszahat az egyes pályák és foglalkozások megítélésével kapcsolatos értékítéletre. Ennek következményeként azután a társadalmilag hasznosabb tevékenység pusztán rosszabb anyagi megbecsültsége miatt a társadalmi értékrendben is a hierarchia alsó fokára kerül. Ez olyanfajta értékzavart is előidéz, hogy egyes hasznos, de rosszul dotált munkák végzése frusztrációs hatású. Az egyén saját helyzetének említett okból történő negatív megítélése bizonyos idő után visszahat az adott tevékenységet végzők munkájára, s hosszabb távon egy nemkívánatos kontraszelekció forrásává válik.

Az értékrend ellentmondásai mellett szükséges néhány gondolat erejéig foglalkozni a lehetőségek különbözőségének problémáival is. Itt arra gondolok, hogy társadalmunkban ma már a jövedelemforrásokat nyíltan is elismerve kettősnek tekintjük. (Nem kívánok itt most foglalkozni a bűncselekményt is megvalósító illegális jövedelmek kérdésével.) A kettős jövedelemszerzés lehetősége alatt a hivatalosan járó, vagy megszerezhető jövedelmet és a legalitás határain belül lévő, de morálisan meglehetősen különbözőképpen megítélt mellékjövedelmek kérdését értem. Ugy tűnik, hogy egyre nő azoknak a foglalkozásoknak a száma, melyeknél ez utóbbi kiegészítő jövedelemszerzési mód lehetősége különös vonzerőt gyakorol. Ily módon ellentmondás alakul ki a jövedelemszerzés ilyen formájával is gyakorolható tevékenységek és azok között, melyeknél a törvényes és hivatalos jövedelmen túl egyéb jövedelem megszerzésére nincs lehetőség, sőt az kifejezetten jogszabályba, esetenként a büntetőjog szabályaiba ütközik.

Ez vezet el társadalmi értékrendünk további problémáihoz, melyeket összefoglalóan a szankciórendszer kérdéseinek nevezhetnénk. A társadalom véleménye általában az, hogy a büntetőjogi normaszegéseket a büntetőjog szankciórendszerével kell megtorolni. Nem ilyen egyértelmű azonban annak megítélése, mi legyen a helyzet a büntetőjogi szankciórendszer alkalmazása után. Vannak olyan nézetek, vagy inkább mondhatnám van olyan vélemény, hogy a büntetőjogi jogkövetkezésménnyel a törvénysértő elnyerte megfelelő büntetését, s további hátrányos megkülönböztetésre, ami lényegében ugyancsak szankció, nincs szükség. Ismét más vélemények szerint a büntetőjogi normákat megszegők más megítélés alá esnek mint azok, akik ezt még soha nem tették, s ezért velük szemben más módon kell a társadalmi érintkezés keretein belül eljárni. Természetesen nem büntetőjogi véleményeket fogalmaztam meg most, amikor e kétféle véleményt említettem. Büntetőjogi szabályaink egységesek és egyértelműek e kérdésben, jogalkalmazásunk azonban a társadalmon belül úgy érzem e szabályozással együtt is kissé magára maradt.

A társadalom negatív jelenségeinek megváltoztatását nyilvánvalóan irreális lenne egyetlen tevékenységtípustól, így a bűnözés felszámolását kizárólag a jogalkalmazó-igazságszolgáltató-büntetésvégrehajtási szervektől elvárni. A bűnözés társadalmi termék, okai és feltételrendszere a társadalomban van. A büntetőjogszabályok léte és a jogalkalmazó tevékenység nem oka a bűnözésnek, bár alakulására kétségtelenül lehet bizonyos hatással. Nem szeretnék triviális példát mondani, de nyilvánvalóan irreális elvárás lenne az egészségügytől, s ezenbélül a gyógyító orvosi tevékenységtől azt várni, hogy

a jövőben ne legyenek betegségek. Amit joggal elvárhatunk, hogy e betegségeket minél hatékonyabban gyógyítsák és az egészségügyi megelőző tevékenység a betegségek terjedését minél jobban megakadályozza, keletkezését lehetőség szerint visszaszorítsa. Ezzel érkezünk el társadalmi értékrendünk, vagy ha úgy tetszik osztársadalmi tudatunk másik ellentmondásához.

Közvéleményünk egységes abban, hogy az egészségügyi megelőző intézkedések hasznosak és szükségesek. Általánosan elfogadja tehát a megelőző intézkedések, így a védőoltások és a szűrővizsgálatok rendszerét. Korántsem ilyen megértő azonban a bűnözés megelőzését szolgáló preventív intézkedések tekintetében. Ez annál is inkább érdekes, mert egy-egy súlyosabb bűncselekmény a társadalmat alaposan felrázza és a lakosság a felderítési tevékenység során nagyfokú együttműködési készségről tesz tanúbizonyságot. A bűnmegelőző tevékenység egyéb területein azonban, ha nem is találkozunk kifejezett ellenállással, arról távolról sem beszélhetünk, hogy ilyen túlzott rokonszenv fogadna. Ahhoz, hogy e téren jelentősebb előrelépést tehesünk, véleményem szerint fokozni kellene a jogpropaganda-tevékenységet. Világosabbá kellene tenni az emberek előtt a megelőző intézkedéseknek nemcsak a célját, hanem az értelmét és gyakorlati hasznát is. Megítélsem szerint ugyanis a társadalomban van hajlam arra, hogy a közösség érdekét szolgáló intézkedéseket megértéssel fogadja, sőt támogassa, ha annak nemcsak célja és értelme, hanem módszerei és a módszer választásának oka is világos.

A szankciórendszer kérdéseit vizsgálva külön kell foglalkoznunk a bűnüldöző-igazságszolgáltató tevékenység hatékonyságával és ennek hatásával a jogalkalmazásban.

A hatékonysági mutató alatt elsősorban a felderítési arányt szokták érteni. Ide számítják még azt a lényegesen nehezebben mérhető hatást, amely a speciális és a generális prevencióban nyilvánul meg. A speciális és a generális prevenció bonyolult kérdéskomplexumával kapcsolatban a mérés-számítás nehézségeit illetően itt csak utalnék a bűnözés prognózisának már érintett kérdésére. A bűnügyi tudományok művelői és a statisztikusok egyaránt erőfeszítéseket tesznek mind hatékonyabb prognosztikai módszerek kidolgozására. E kérdéssel itt most nem kívánok foglalkozni, hanem a problémát más oldalról közelíteném meg.

Az ismertté vált közvéleményes bűncselekmények felderítési aránya az utóbbi időben romlik. Ezt nem hibaként, csak tényként állapítom meg, utalva

arra, hogy e jelenség a bűnözési intenzitás növekedésének és a bűnözési struktúra átalakulásának csaknem szükségszerű következménye. Hatása azonban a jogalkalmazás területén nem egyszerűen abban van, hogy az elkövetők mekkora hányada marad büntetlen. A kérdés úgy is felvetődik, az elkövetők felderítésének nagyobb aránya mellett milyen egyéb pozitív eredményre számíthatnánk.

A kérdésre meglepő módon a rövid tartamú végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték vizsgálata során kaptam választ. A rövid tartamú végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték leegyszerűsítve két kategóriába sorolhatók. Az egyik csoportba azok tartoznak, akik egy nem túl súlyos bűncselekményt követtek el, előéletük miatt azonban a jelenleg hatályos büntetőjogi szabályoknak megfelelően csak végrehajtandó szabadságvesztésre voltak ítélték. A másik kategóriába azok tartoztak, s témánk szempontjából ezek bírnak jelentőséggel, akik büntetlen előéletűek és nem túl súlyos, de több bűncselekményt követtek el, halmazat miatt ítélték el őket. E kategória különösen a fiataloknál érdemel figyelmet. Azt állapítottuk meg ugyanis, hogy közöttük a halmazat miatt elítéltek aránya az átlagost messze felülmúlta, és a halmazatban elbírált cselekmények száma egy főre vetítve átlagosan öt fölött volt. Ebben a kategóriában az elítéltek által elkövetett bűncselekmények mintegy 90 százalékát a halmazat miatt elítéltek követték el. Felmerülhet a kérdés, mi köze mindennek a felderítési arányhoz. Nos csupán annyi, hogy e külön-külön nem túl súlyos bűncselekmények elkövetés utáni azonnali és eredményes felderítése nagy valószínűséggel megakadályozta volna a további bűncselekmények elkövetését, hanem egy bűncselekmény miatt történt volna, nélkülözhetővé téve a végrehajtandó szabadságvesztés-büntetés kiszabását. A felderítési arány javulása ezért – úgy vélem – szükségszerűen vezet a halmazati bűnelkövetések arányának csökkenéséhez, és ezzel lehetővé teszi enyhébb jogkövetkezmény alkalmazását.

A bűnözés alakulására ható tényezők közül külön is szeretnék megemlíteni egyet, mellyel kapcsolatban véleményünk az elmúlt évtizedben talán a legtöbbet változott. Arra gondolok, hogy korábban a bűnözés okai között említettük, és pedig igen nagy súllyal a kapitalista környezet hatását is. Meglehetősen bizarr, hogy ezt akkor hangsúlyoztuk, amikor idegenforgalom szinte alig volt, az országok közötti kapcsolat az állampolgárok szintjén gyakorlatilag nem is létezett. A túristaforgalom, mely egyébként is elenyésző volt, szinte kizárólag az azonos társadalmi berendezkedésű országok közötti forgalomra korlátozódott. Így 1951-ben a Magyarországra beutazó külföldi állampolgárok száma 15.879, az átutazóké 21.242 volt. 1952-ben a beutazó

külföldiek száma 15.806, az átutazóké 14.730 volt. Ugyanezekben az években 18.696, illetőleg 16.483 magyar állampolgár utazott külföldre. Ha összehasonlítjuk ezt azzal, hogy a túristaforgalomban 1983-ban 6 millió 745 ezer külföldi (ebből 1 millió 543 ezer nem szocialista állampolgár) utazott hozzánk és 3 millió 925 ezer magyar állampolgár utazott külföldre (ebből 478 ezer nem szocialista országba), akkor a különbség mértékén, s így a kapitalista környezet hatásán alkalmunk van elgondolkozni.

Nyomatékosan hangsúlyozni kívánom, hogy a túristaforgalomban, az utazási lehetőségekben bekövetkezett változást nemcsak előnyösnek, hanem helyesnek és szükségesnek is tartom. (Megjegyzem, az utazási költségek növekedése újabb feszültségforrássá válhat.) Más népek életének megismerése, életviszonyaink megismertetése más országok polgáraival egymás megértésének legjobb módja. Ezt a gyakorlatot tehát mindenképpen tovább kell folytatni. El kell azonban gondolkodni azon, nincs-e mégis a feltételezettnél nagyobb szerepe a bűnözés alakulásában a más társadalmi rendszerű országok hatásának. Vélemény szerint e hatás több vonatkozásban is érvényesül. Ezek közül az egyik az idegen életvezetés felületen megismeréséből, az életmódra és az életvitelre, s különösen az egyén lehetőségeire nézve levont téves következtetésekben van. Ennek veszélye, ha más-más okból is, de a legalacsonyabb végzettségű és emiatt az átlagosnál tájékozatlanabb rétegeknél és a magasabb végzettségű, de itthoni – elsősorban anyagi – helyzetükkel elégedetlen rétegeknél egyaránt fennáll.

A másik vonatkozás, melyre már sajnos nem egy gyakorlati példa is volt, a külföldi és a hazai bűnözők közötti közvetlen kapcsolatfelvétel, a nemzetközi bűnözésbe történő bekapcsolódásunk. Ennek hatását úgy vélem szükségtelen részletezni.

A harmadik lehetséges hatás lényegében a gazdasági helyzet, ezen belül is az áruellátás és az árszínvonal, valamint a jövedelmi viszonyok különbségeivel, illetőleg a jövedelem és az árszínvonal viszonyának eltéréseivel függ össze. Ezt úgy gondolom ugyancsak szükségtelen taglalni.

Azzal tisztában kell lennünk, hogy az anyagi feltételek, s így a különböző országok polgárainak anyagi lehetőségei közötti különbség még hosszú ideig fennáll. Az anyagi motiváció hatása a téves értékelések kialakulásánál ezért rövid távon még semmiképpen sem zárható ki. Ezt ellensúlyozni csak a tudati szférában lehet. Olyan értékrendet és közgondolkodást kell kialakítani, melyet a gazdasági, életszínvonalbeli és életmódbeli különbségek nem

zavarnak meg. Törekedni kell arra, hogy ezzel az értékrenddel az állampolgárok azonosuljanak, gondolkodásmódjukat ez határozza meg. A különbségek tényleges arányait és okait helyesen ismerjük és ismerjük fel, és ennek megfelelően értékeljük. Mindaddig, amíg ez nem következik be, a környezet hatását semmiképp sem szabad alulértékelni.

A társadalmi-gazdasági változások legfontosabb mutatóinak, valamint a flatakori bűnözés adatainak korántsem teljes, de a legfontosabb elemeket mindenképp átfogni törekvő áttekintése után szükségszerűen vetődik fel a kérdés: milyen tanulságokkal szolgálhat az elemzés, milyen következtetésekre juthatunk, és mennyiben tudjuk meghatározni feladatainkat.

Elsőként talán azt kell leszögeznünk, hogy társadalmi fejlődésünk vizsgált szakaszában egyidőben léteznek egymás mellett pozitív és negatív jelenségek és következnek be ilyen változások. Annak megállapítása, hogy ezekből melyek kerülnek túlsúlyba és válnak meghatározóvá, igen nehéz kérdés. Különösen nehéz és kockázatos (talán azt is mondhatjuk helytelen) e jelenségek között közvetlen oksági kapcsolatot keresni. Még az olyan jól bevált elemzési módszerek, mint a multivariációs analízis, vagy a faktoranalízis alkalmazása sem biztos, hogy megoldja vagy számottevően megkönnyíti gondjainkat. Mindez azonban nem mentesít az összefüggések vizsgálatának kötelezettsége alól.

A megfigyelt időszakról azt mondhatjuk, hogy az gazdaságunk intenzív fejlődésének szakasza. Ez a fejlődés az időszak nagyobb részében együttjárt a lakosság életszínvonalának emelkedésével is. Az időszak második, időben rövidebb szakaszában már az életszínvonal emelkedéséről nem beszélhetünk, csupán annak stagnálásáról, sőt bizonyosfokú csökkenéséről. Töretlenül javultak a népesség kulturális állapotát jelző mutatószámok, így elsősorban az iskolai végzettség alakulását mutató adatok. Kedvezőtlenebbé váltak viszont a népesedési jelenségek, így a témánk szempontjából különös jelentőséggel bíró válások alakulását mutató adatok.

Abból a körülményből, hogy a bűnözés intenzitása már akkor is az emelkedés bizonyos jeleit mutatta, amikor még a gazdasági és a kulturális mutatók egyaránt kedvező irányba változtak, talán arra is lehet következtetni, hogy a gazdasági fejlődés életszínvonal elemének, s így az utolsó időszak kedvezőtlen alakulásának eddig nem volt meghatározó jelentősége a bűnözés alakulása szempontjából. A magam részéről inkább arra hajlok, hogy a bűnözési tendencia alakulásában gazdasági lehetőségeink és társadal-

munk tudati fejlettségének szintje közötti ellentmondásba keressem az okokat. Ez pedig több, további megállapítást is megengedhetővé tesz.

Az egyik, hogy az iskolai végzettségi szint általános emelkedése mellett az iskolázatlanok és az alacsonyabb végzettségűek beilleszkedési nehézségei fokozódnak. A másik még ennél is fájóbb, hogy az iskolai végzettség elvégzett osztályok számának növekedésében megmutatkozó emelkedése nem fejezi ki igazából a tartalmi elemeket. Bizonyos végzettségi szint szélesebb körű elterjedése – úgy tűnik – csökkenti annak társadalmi presztizsét és beilleszkedést segítő hatását. Ebből a szempontból a középiskolai végzettség presztizsének és hatásának bizonyos eróziója figyelhető meg.

Ma még nem lehet megállapítani, hogy a bűnözés tendenciájában az utóbbi néhány évben felerősödött jelenségek mennyire lesznek tartósak. Ha azonban a gazdasági fejlettség és a tudati fejlettség szintjének eltéréséből indulunk ki, azt kell gondolnunk, hogy a fokozódó nehézségekre a társadalom a tudati elemek kedvezőtlen jellemzői miatt valószínűleg egyre rosszabban reagál. Ennek alapján feltételezhetjük, hogy a bűnözés intenzitása a közeli jövőben mindenképp a jelenlegi szinten marad, esetleg emelkedik is.

A család társadalmi normák elsajátításával, beilleszkedést elősegítő szerepével már foglalkoztam, itt csak utalni szeretnék arra, hogy a bűnözés alakulása szempontjából két tényezőnek van különös jelentősége. Az egyik a családtagok együtt töltött idejének, ezen belül a szülő-gyermek kapcsolat időtartamának a teljeskörű női foglalkoztatottsággal összefüggő csökkenése. A másik a válások igen magas száma, és az ezáltal érintett gyermek- és fiatalok viszonylag ugyancsak jelentős száma. Ahhoz, hogy elkerüljük a túlértékelés veszélyét, helyes egy pillantást vetnünk az arányokra. Ha az egyszerűség kedvéért az adatokat kissé felfelé kerekítem, a felbontott házasságokból származó gyermek- és fiatalok számát évente 30 ezernek tekintjük, és ezt viszonyítjuk a hasonló korúak teljes számához (ez mintegy 2,7 millió), akkor egy évben a válások az összes gyermek- és fiatalok mintegy 1 százalékát érintik. Ha ehhez hozzászámítjuk a megindult, de ítélet nélkül befejezett bontóperekben érintett gyermek- és fiatalok számát is, akkor ez az arány mintegy 2 százalék. Valószínűleg véletlen, de ez az arány csaknem egybeesik a fiatalok bünelkövetők azonos korú népességen belüli arányával. Félreértések elkerülése végett szeretném hangsúlyozni, hogy nem azonos személyekről van szó. Ezt már a kormegoszlás különbsége is kizárja. Az adatok idézésével inkább csak az arányokat szerettem volna érzékeltetni.

Az iskolai végzettség és a foglalkozás társadalmi arányainak és az egyes foglalkozási-társadalmi csoportok eltérő bűnözési gyakorságának következménye az elítéltek származás- és foglalkozás szerinti megoszlása. Az adatok alapján úgy tűnik, hogy a munkásosztályhoz tartozók részvételi arányát nem csökkenti az iskolai végzettség szerinti megoszlás kedvező alakulása. Ezért a végzettség már említett vonatkozásain túl talán feltételezhetjük, hogy egy adott társadalmi osztály, réteg vagy csoport a bűnözésben nem a végzettség formális jellemzőjének, az elvégzett osztályok számának, sőt nem is az adott osztály, réteg vagy csoport társadalmi súlyának vagy arányának megfelelően vesz részt, hanem ezt nagyobb mértékben meghatározza egy igen nehezen megragadható elem, a végzettség relatív szintjének, s ezen belül az adott kategória végzettségi hierarchiában elfoglalt helyének hatása.

Sokkal kényesebb kérdés a társadalmi értékrend problémája, az értékrend ellentmondásainak hatása a társadalmi magatartásra, így a bűnözés alakulására. Azt, hogy korunkban az ellentmondások e téren a legkiélezettebbek, úgy gondolom senki nem vitatja. E kérdéskörhöz tartozónak tekintem a tevékenység-dotáció kérdését, mindenekelőtt a tevékenységi és jövedelmi viszonyok szerinti polarizálódást, mely utóbbi nem annyira a munka társadalmi hasznosságához, mint inkább a konjunktúrális lehetőségekhez igazodik. Az értékzavar e téren ma már úgy véljük, sőt nyugodtan mondhatjuk, teljes.

A társadalmi értékrend egyes tevékenységi formákra vonatkozó hierarchiájában az anyagi megbecsülés elvi és gyakorlati szempontjai egyre inkább ellentmondásba kerülnek. Ennek egyik következménye az emberek gondolkodásmódjának átalakulása. A pályaválasztásban és a foglalkozás esetleges megváltoztatásában egyre inkább a megszerzhető jövedelem és mindkevesbé a szakmai érdeklődés szerepe a meghatározó. A foglalkozás-pályaválasztás lehetőségei társadalmi rétegenként és területenként meglehetősen különböznek. Ez bizonyos mértékig már magában is feszültségkeltő tényező. A jövedelem megszerzésének foglalkozásonként különböző formája, a másodlagos jövedelemszerzés vagy jövedelemkiegészítés elsődlegessé válása pedig már olyan problémákat vet fel, melyek messze túlmutatnak nemcsak a foglalkoztatás és pályaválasztás, hanem már a napi politikai problémák keretein is, és mind nagyobb mértékben közelednek a büntetőjog által szabályozott területhez.

A jövedelemszerzés kiegészítő jellegű forrásainak meghatározó-orientáló jellege elvezet a közhasználatban elfogadott kifejezéssel csúszópénznek ne-

vezett jövedelemforráshoz. Itt már óhatatlanul érintjük vagy legalább érintenünk kellene a hivatali, munkahelyi kötelességek megszegésének kérdéseit, a mind bonyolultabb korrupciós mechanizmust. Anélkül, hogy ennek további részletezésébe belebonyolódnék, fel kell hívnom a figyelmet e kérdés más vonatkozásaira is.

A jövedelmi viszonyok orientáló hatásának a jelenlegi gyakorlat következtében megmutatózó hátrányai között meg kell említenünk, hogy a pályaválasztás és foglalkozásváltoztatás anyagi motiváltsága azt is eredményezi, hogy a kevésbé előnyös jövedelmi viszonyok a pályák egyrészéről a legaktívabb népességcsoportokat távol tartják. Ha egy adott foglalkozás szakmai és emberi igény szintje, vagy ha úgy tetszik követelményrendszere és anyagi megbecsülése között ellentmondás van, úgy mind kevesebben vállalják – még a szakmájukat szeretők is – az anyagi hátrányokat, melyeket a szakmai munka öröme egyre kevésbé képes ellensúlyozni.

Nem lenne természetesen helyes általában kijelenteni, általános érvényű szabálynak tekinteni, hogy a pályaválasztás, vagy változtatás anyagi motivációja minden esetben elítélendő. Ha ugyanis a kereset a létfenntartáshoz elegendő ugyan, de az önálló élet megteremtésére, így a lakás megszerzésére még remény sincs, aligha lehet elmarasztalni azt, aki körülményeinek kényszerítő hatására kénytelen – nem is annyira anyagi okokból, mint inkább kényszerből – pályát változtatni. Ez a jelenség nem utolsósorban a fiatal diplomások körében napjainkban már annyira közismert, hogy szükségtelen a kérdés további tárgyalása. Azt azonban, hogy társadalmunkban a lakáskérdés milyen súlyú probléma, elég jól megvilágítja a következő néhány adat. 1974-ben 87.843 lakás épült (1.000 lakosra számítva 8,4), 1983-ban (a lakás fogalmának megfelelő üdülők nélkül) viszont csak 74.214 (1.000 lakosra számítva 6,9). Ezzel egyidőben emelkedett a házassági bontópereken belül azoknak az ügyeknek az aránya, ahol a lakáshasználat kérdésében is döntenie kellett a bíróságnak. 1977-ben a házassági bontóperek valamivel több mint 20, 1984. I. felében pedig már több mint 40 százalékában terjesztettek elő ilyen kereseti kérelmet.

Ma már csaknem az anyagi és – archaikusnak tűnő megközelítéssel – a hagyományosnak tekintett értékrend különbsége azt eredményezheti, hogy a legmobilabb munkaerő az anyagi értékrendet követi. Megfordul tehát a sorrend, nem a társadalom szempontjából feltétlenül a leghasznosabbnak tekintett tevékenységet fizetjük meg elsősorban, illetőleg az anyagi ellenszolgáltatás mértéke nem ehhez igazodik, hanem az értékrend alakul át, s

teremt új rendet az anyagi lehetőségek sorrendjének megfelelően. Emiatt bizonyos igen fontos területeken kontraszelektációs folyamat indult meg és csökken a szakmai színvonal. Ez, összefüggésben azzal, hogy e területeken létszámhiány is jelentkezik, visszahat a munkafegyelmi helyzetre. Az anyagi motivációjú munkaerőáramlást ily módon a hagyományos értékrend átalakulása is segíti, az anyagi indíttatású döntés helyességét igazolja, s így etikai-lag is új értékrend alakul ki.

A pályamódosításokon túl ezek a hatások egyre inkább kell hogy jelentkezzenek a pályaválasztásnál is. Akinek nincs módja, lehetősége az anyagi és ehhez igazodó morális értékrendnek megfelelően magasabb presztízstűnek tekintett foglalkozást választani, annak a munka általános vélemény és saját vélemény szerint egyre inkább nyugdíjig tartó vegetálásnak tűnik, ahol a frusztrációs hatásokat pótcselekvésekkel kompenzálják. Érdemes lenne egyszer eltűnődni azon, s esetleg ilyen vizsgálatot is szervezni, hogy bizonyos negatív jelenségek, így az alkoholizmus terjedése nincs-e kapcsolatban ezzel a helyzettel.

Az értékrend sajátos ellentmondásaira más vonatkozásban is fel kell figyelni. Ugy tapasztalom ugyanis, hogy a kialakult helyzet megítélésében, s ezzel összhangban a különböző állásfoglalások megfogalmazásában a sajtóban és más területeken nincs mindig összhang. Nem ritkán hallani ugyanis olyan, önmagukban helyes véleményeket, hogy a túlmunka vagy a szabadidő munkával, többletkereset elérése érdekében történő eltöltése korlátozza a kulturális lehetőségeket is. Így az emberek a pihenésre, olvasásra vagy egyéb kulturális tevékenységre fordított idejük jelentős részét vagy teljes egységét pénzkeresésre fordítják. Ez előbb-utóbb a kulturális színvonal visszacsúszásával jár, ha már eddig is nem eredményezte azt. A magam részéről a gondolat lényegét jelentő aggályokkal egyetértek. Nem hallgathatom el azonban azt a véleményemet, hogy a társadalom igen nehéz helyzetbe kerülne, ha az előzőekben említett elgondolásnak megfelelően az emberek megfogadnák ezeket a tanácsokat, és többletmunka helyett kulturális tevékenységgel töltenék idejüket. Érdemes lenne elgondolkozni azon, hogy ha a társadalom életéből kikapcsolnánk a jelenlegi túlmunkát és a munkavégzést kizárólag a törvényes munkaidőre korlátoznánk, mennyivel csökkenne a lakosság ellátását szolgáló árualap, mennyivel lenne szegényesebb a még amúgy sem kielégítő áruválaszték, és különösen hogy viselné el a felszabaduló embertömegek megjelenéséből adódó többletterhelést a kulturális infrastruktúra. (Az persze megint más kérdés, nem lehetne-e a túlmunkában megmutatkozó intenzitást főmunkaidőben hasznosítani?)

Nem kerülheti el senki, aki e kérdéssel foglalkozik az egyértelmű állásfoglalást. Én sem teszem. Ha álláspontom lényegét kell megfogalmazni, akkor mindenképp azt szögezném le, hogy a gazdaságpolitika változásait és a gazdasági élet módosulásának irányát alapvetően helyesnek, sőt szükségesnek tartom. Nem ezt kívánom tehát bírálni, hanem oktatási és kultúrpolitikánkat, még pontosabban ennek alacsony hatékonyságú gyakorlati megvalósítását. Ugy vélem ma sem tagadhatjuk, hogy létünk meghatározza tudatunkat, s ezért minden, a társadalom gazdasági fejlődését és az egyén jobb anyagi boldogulását célzó törekvés támogatásra érdemes. Nem a gazdaságpolitika hibája, hogy a tudati fejlődés elmaradt a gazdasági fejlődéstől, s így a kialakult helyzetre a társadalom nem mindenben reagált megfelelően.

A kriminogén tényezők között nem mulasztanám el megemlíteni a jogbüntetőjogi területen kívüli szabályozásának problémáit, a jogérvényesítés bizonyos nehézkességét. Ez sem szakítható el természetesen a gazdasági struktúrától, az anyagi ellátottságtól és az infrastruktúra teljesítőképességétől. A csúszópénzek már-már korrupcióvá kiterjedő túlbujánzása ugyanis nagyon sok esetben nem morális problémákból, a népesség etikai érzékének fejletlenségéből, hanem igen gyakran gazdasági kényszerből adódik. A nem törvénybe ütköző, de azért többé-kevésbé illegális út nagyon sok esetben rövidebb, előbb célhoz vezető, mint a törvényekhez történő merev ragaszkodás. A szükséglet kényszerítő ereje dönti el azután, hogy az állampolgár megmarad a minden szempontból korrekt megoldás mellett, vagy még büntető jogszabályt nem sértve, de már erkölcsileg kevésbé helyes megoldást választ. Az ilyen megoldások elharapódzása pedig előbb-utóbb fellazítja a törvénytiszteletet is.

E kérdés kapcsán jutunk el egy másik, ugyancsak bonyolult kérdés-komplexumhoz, a bűnözés, a jogellenes összefonódás és a szervezett bűnözés kérdéséhez. Nézetem szerint felül kellene vizsgálni a szervezett bűnözésre vonatkozó elképzeléseinket. Némiképp önámításnak érzem azt vallani, hogy nálunk nincs szervezett bűnözés, pusztán arra alapozva, hogy a felderített bűnkapcsolatok szervezettsége és technikai ellátottsága nem éri el a nyugati országokét. Az összehasonlítás, úgy vélem azért sem állja meg a helyét, mert a fejlett országok termelékenysége, gazdasági hatékonysága, szervezettsége, az infrastruktúra fejlettsége, a nemzeti jövedelem és az életszínvonal szempontjából egyaránt előttünk járnak. Igazán sajátos igény lenne azt várni, hogy pont a bűnözés terén érünk először velük azonos színvonalra, vagy véleményünket örömmel megfogalmazni pusztán azért, mert mércéül egy minden vonatkozásban magasabb szinten álló társadalom szintjét vettük

alapul. Nézetem szerint a szervezett bűnözés kialakulására már lényegesen előbb, az összefonódások alacsonyabb szintjén is számítani és minden törvényes eszközzel törekedni kell annak megakadályozására. Ebből a szempontból különös jelentősége van a nemzetközi bűnözésbe történő bekapcsolódásunk megakadályozásának.

Idealizmus lenne azt hinni, hogy pusztán büntetőjogi eszközökkel lényeges változást tudunk elérni. Az anyagi motivációjú bűnözés korlátozására vagy visszaszorítására akkor nyílik reális lehetőségünk, ha sikerül felszámolnunk az áruellátás nehézségeit, az árrendszer ellentmondásait, a hiánygazdálkodás helyenként még ma is érződő káros hatásait. A bűnözés e vonatkozásának társadalmi bázisa csak a termelés, a gazdálkodás javításával, a jobb áruellátással és nem büntetőjogi szabályozással oldható fel. E problémakör harmadik eleme a társadalom tudati szférájának megfelelő alakítása, az előzőekkel teljesen egyenrangú.

Felmerülhet a kérdés, miért kell e problémákkal ilyen mélységig foglalkozni, indokolja-e ezt a fiatalkori bűnözés alakulása. A magam részéről tartózkodnék attól, hogy e téren jó, rossz vagy egyéb minősítést alkalmazzak. Nem teszek ezért mást, mint utalok néhány már ismert adatra és megpróbálok előrejelezni néhány adatot a jövőre vonatkozóan.

Arról már volt szó, hogy a fiatalok bűnözése emelkedik. A bűnözési intenzitás növekedése következtében a fiatalok elítéltek száma 1983-ban 5865 volt. A hasonló korú népesség összlétszáma 563 ezer volt, a gyakorisági mutató 100.000 azonos korú lakosra számítva 1042. A népesség fiatalabb évjáratának létszáma úgy alakul, hogy a büntetőjogilag vétőképes korba lépők száma a következő években még emelkedik. A jelenleg még gyermekkorú 1974–1977. között született népességcsoport összlétszáma 1991–92-re több mint 710 ezer lesz. Ha a bűnözési intenzitás és a felderítési arány az 1983. évvel azonos lesz, akkor ez a gyakorisági mutató alapján azt jelenti, hogy ekkor mintegy 7500 fiatalot ítélnék majd el a bíróságok. Ha a felderítési arány változatlan lesz, a bűnözési intenzitás azonban e korcsoportban az 1980–1983 átlagának megfelelő ütemben növekszik, akkor az intenzitási mutató átlagértéke 1241-re tehető, ami 8900 feletti fiatalok elítéltszámát jelent. Hogy ez mekkora társadalmi probléma, annak megítélése elsődlegesen nem az én feladatomban.

A közeljövőben a legfontosabbnak a bűnözés – eddigi kutatási eredményeken alapuló – további részletes vizsgálatát tartom. A kutatásoknak túl

kell lépniük az eddigi kereteken, és nagyobb mértékben kell felhasználni más tudományágak, így a társadalomstatisztika, a szociológia, de a gazdaságstatisztika és a művelődésre vonatkozó statisztikai adatgyűjtések adatait is. Nagyobb figyelemmel kell kísérni az életmód változásait, és azok hatását a viselkedés társadalmi mértékű megváltozására.

Meg kell vizsgálni annak lehetőségét, hogyan lehetne intézményi keretek között az eddiginél nagyobb mértékben pótolni a családi nevelés ismert okokból bekövetkező hatásának csökkenését.

Törekedni kellene a végzett munka megbecsülésének társadalmi hasznossághoz igazodó átalakítására. Ez persze nem kriminológiai feladata, de az ilyen irányú kezdeményezésekhez a kriminológiai kutatások eredményei és indítékul szolgálhatnak.

A társadalmi kedvezményeket fokozottabban kell a kötelezettségek teljesítéséhez kötni. Nemcsak az ifjúság jogait, hanem kötelezettségeit is hangsúlyozni kell. Fel kell számolni, vagy legalábbis át kell alakítani azt a társadalmi gyakorlatot, hogy egyes társadalmi csoportok kötelezettségeik teljesítésével arányban nem álló módon, azokat messze meghaladó előnyökhöz jussanak. Az ilyen társadalmi gyakorlat ugyanis egyik forrása lehet az értékrend zavarainak, forrása a jogok és kötelezettségek közötti kapcsolat felismerése terén fennálló hiányosságoknak. Ismét felül kell vizsgálni azt a gyakorlatot és fel kell számolni azokat a hiányosságokat, melyek a téren mutatkoznak, hogy míg a társadalom a vélt vagy tényleges jogok érvényesítése terén már nemcsak egyszerűen humánus, hanem néha túlzottan is liberális, addig a kötelezettségek teljesítésének kikényszerítésében elnéző, és az ezzel kapcsolatos szankciók a gyakorlatban csak akkor érvényesülnek, vagy szinte csak akkor, ha a büntetőjog normáit megsértő magatartásokról van szó. Így gyakorlatilag a társadalom szankciórendszere a nem túl nagy súlyú szabálysértési szankciókra és a büntetőjogi szankciókra korlátozódik.

A büntető jogalkalmazás terén maradván a legfontosabb tennivalónak a felderítési arány javítását tekintem. Ennek okaira a megelőzés kérdésével kapcsolatban már utaltam, így ezzel ismételtelen nem kívánok foglalkozni.

Át kell gondolnunk iskolai oktatásunk helyzetét, kultúrpolitikánkat. Össztársadalmi méretekben kell a tudatformálás kérdéseivel foglalkozni, az eddiginél célirányosabb, aktívabb, hatékonyabb oktatási gyakorlatra van szükség. Be kell látnunk ugyanis, hogy az oktatás-művelődés a társadalmi tudatformálás kulcsfontosságú eleme és jelentősége a család nevelési rend-

szerben elfoglalt helyének kényszerű csökkenésével egyidőben fokozódik.

A társadalmi és gazdasági változásokra, a külvilág hatásaira csak egy megfelelő szellemi színvonalon álló, egyértelmű világnézettel rendelkező, a tényleges emberi értékrendet jól ismerő és a gyakorlatban is helyesen alkalmazó társadalom képes. Mindaddig, amíg nem válunk ilyen társadalommá, a bűnözés számottevő csökkenésére, sőt növekedésének mérséklődésére nem számíthatunk.

Dr. Vabrik László (a Legfőbb Ügyészség Gyermek- és Ifjúságvédelmi Osztályának vezetője)

A gyermekkorúak és az állami gondozottak bűnözéséről

I.

A/ A gyermekbűnözés alakulása és főbb jellemzői

A büntetőjogilag felelősségre nem vonható gyermekkorú bűnelkövetők számának alakulása, az ismertté vált és a bűnügyi statisztika által rögzített adatok alapján – ugyancsak az utóbbi 10 év távlatában – azt mutatja, hogy a 10 év első 5 évében 2.300–2.500 között, míg az utóbbi 5 évben 2.600–3.300 között mozgott, azaz kisebb ingadozásokkal, de fokozatosan emelkedő tendenciát mutat. Ennek dinamikája az utóbbi 5 év alatt 26 %-os.

Ugyanakkor az előbb jelzett számszerű ingadozás, illetőleg növekedés ezideig nem eredményezett érdemleges változást az általuk jellegzetesen elkövetett bűncselekményekben való részvétel arányain. Ily módon a gyermekkorú elkövetők 92–93 %-a – 10 éve stabilan – vagyon elleni, 7–8 %-a pedig egyéb bűncselekményeket valósít meg. Ezek közül gyakorisági sorrendben 3–4 %-a személy elleni, 2–3 %-a egyéb (pl. tiltott határátlépést, garázdaságot), s 1–2 %-a pedig közlekedési bűncselekményt valósít meg.

A vagyon elleni bűncselekmények belső tagozódása azonban – egyes kiemelt bűncselekmények folytán – arányainál fogva is fokozottabb figyelmet igényel. A gyermekkorú elkövetőknek valamivel több mint egyharmada a társadalmi tulajdont, s jóval több mint fele a személyek javait károsítja úgy, hogy 33–35 %-uk kifejezetten *betöréssel lopással és rablással* valósítja meg a bűncselekményt. A rablással – majdnem kizárólag csak magánszemélyek sérelmére – véghezvitt vagyon elleni bűncselekmények mögött azonban nem magas szám, évenként 80–110 gyermekkorú elkövető van, de e számok dinamikájához az is feltétlenül hozzátartozik, hogy a vizsgált 10 év alatt háromszoros a növekedés aránya.

Nem ennyire dinamikus, de évente szintén növekvő a *rongálást* elkövető gyermekkorúak száma; a 8–10 évvel ezelőtti 150–200-as abszolút szám az utóbbi években már meghaladta a 300-at, s 1983-ban – az összes gyermekkorú elkövetőnek több mint 10 %-ával – megközelítette a 400-at.